

# ŚWIATŁO

**Wstęp. Eksplicacja:** Nazwy. Kompleksy. Opozycje i gradacja. Powstanie. Światło w niebieskim pałacu. Transmisja światła na ziemię. Światło znakiem obecności sacrum, postaci związane ze światłem. Rodzaje. Źródła światła. Właściwości: kolor, niematerialność, siła i wielkość, układ i forma. Czynności: ruch, wydawanie blasku. Działania. Czas. Miejsce. Przepowiednie. Ekwiwalencja i symbolika.

**Dokumentacja:** Zagadki. Przysłowia. Przepowiednie. Złorzeczenia i przysięgi. Modlitwy i modlitewki. Kolędy bożonarodzeniowe i pastorałki. Kolędy okupacyjne. Pieśni wielkopostne. Dyngus. Pieśni zaduszkowe. Przemowy weselne. Pieśni weselne. Przemowy pogrzebowe. Pieśni pogrzebowe. Przemowy górnicze. Pieśni miłosne i zalotne. Pieśni religijne. Pieśni o świętych. Pieśni za Obrazem. Pieśni pielgrzymkowe. Pieśni dziadowskie. Pieśni partyzanckie. Pieśni pijackie. Przyśpiewki zartobliwe. Balady. Bajki i baśnie. Legendy i podania. Opowieści. Relacje potoczne, zapisy wierzeń i opisy praktyk. Pisana poezja chłopska. **Bibliografia.**

W polskiej kulturze ludowej światło, które pozostaje w opozycji z ciemnością, wpisuje się w szeregi przeciwieństw: jasny – ciemny, dzień – noc, życie – śmierć, dobro – zło. Umożliwia widzenie, orientację w przestrzeni, rozpoznawanie kierunków, przedmiotów, kształtów i kolorów – i z tego względu jest przypisane do wzroku i oczu. Jest niematerialne i nieuchwytne, ale ruchliwe: *pełga, pełza, rozlewa się, bluzga, miga*. Warunkuje życie, zdrowie i wzrost, odstrasza dzikie zwierzęta, chroni przed złymi siłami, diabłem i demonami.

W schrystianizowanych wierzeniach ludowych światło wypełnia niebo, które jest miejscem przebywania Boga, aniołów i świętych. Z ziemi bywa widoczne przez otwory w sklepieniu niebieskim (słońce, gwiazdy) i przez szczelinę, jaka powstaje w momencie błyskawicy. W sytuacjach niezwykłych dokonuje się transmisja tego światła z nieba na ziemię. W tekstach kolęd *światłość* zsyłana z nieba dla ludzkości pogrążonej w ciemnościach nocy, oznacza przyjście Mesjasza (*Światłości Świata*) i zbawienie. W legendach i pieśniach religijnych kojarzone jest z osobami boskimi (Bogiem, Jezusem, Duchem Świętym, Matką Boską), czystymi duchami, cherubinami i aniołami. W *światłości* ukazują się święci: Michał Archanioł, Stanisław, Franciszek, Antoni, Barbara, Dorota, Jadwiga. Światło towarzyszy duszom odchodzącym *na tamten świat* i tym, którzy z zaświatów przychodzą na ziemię (jak zmarła matka, by nakarmić osierocone dzieci czy pobłogosławić córkę do ślubu).

W pieśniach i przemowach pogrzebowych *światłość wiekuista*, która wypełnia pałac niebieski i bije od oblicza Boga, kojarzona jest z życiem wiecznym po śmierci. Jest nieprzemijająca, wieczna, ponadczasowa. Mają ją oglądać jedynie zbawieni.

Powracające każdego ranka *światłoienne* odtwarza początkowy akt stworzenia świata, przyjmuje znaczenia życia, szczęścia i dobrobytu, świetlanej przyszłości i nadziei. Jest znakiem obecności sacrum, symbolem wiary i Chrystusa.

Światła błądzące na polach, miedzach, granicach to według ludowych wierzeń pokutujące dusze zmarłych grzeszników (geometrów, kowali), poronionych lub

nieochrzczonych dzieci. Wedle wierzeń ludowych w miejscach, gdzie ukazują się światła, można odnaleźć zakopane skarby, pieniądze lub złoto.

Światło i ciemność stanowią uniwersalną parę przeciwieństw, układ cech biegunowo różnych Bied Sym 363. Światło jest znakiem ducha i boskości, obecności kosmicznej potęgi uosabiającej najwyższą dobroć i prawdę, symbolem wewnętrznego oświecenia, nieśmiertelności, raju, objawienia, mądrości, majestatu, radości i życia Tres SSym 214, pierwiastka męskiego Kop SSym 416, ciemność zaś – znakiem materii i cielesności, stanów „moralnie nierozwiniętych lub mniej wartościowych”, niewiedzy i duchowej tępoty, tajemnicy, nieszczęścia i śmierci Herd Lek 159. Światło jest symbolem dobra i Boga: *Chrystus jest nazywany światłością światła, Budda – światłem Azji, Kriszna – panem światła, Allah – światłem nieba i ziemi* Tres SSym 214.

W kulturze wielu ludów świata funkcjonuje przekonanie o boskim pochodzeniu światła Lur Przes 112, 115. Często powstanie świata łączono z oddzieleniem światła od ciemności (tak np. w kosmogonii chińskiej, hinduistycznej, biblijnej) Kop SSym 416. Rozdzielenie światła i ciemności w początkowym akcie stworzenia jest jednocześnie ustanowieniem pierwszego ładu kosmicznego Herd Lek 159, przeobrażeniem amorficzności w porządek oraz pustki w pełnię Mif Tok 2/7–8.

Według chińskich (i niektórych wersji japońskich Tub Jap 27) mitów kosmogonicznych niebo i ziemia, które były w stanie chaosu i podobne do kurzego jajka Kün Chin 35, po osiemnastu tysiącach lat oddzieliły się od siebie – jasna i czysta część jaja stała się niebem, a ciemne i mętne – ziemią Kün Chin 35 i nast. W Tybecie i Mongolii zgodnie z przedbuddyjską kosmogonią białe światło ze swoim przeciwieństwem – czarnym światłem (Czarna Niedola) były „pierwszymi istnieniami”. Światłość wydała na świat błogosławieństwa (szczęście, długie życie, pomyślność, życzliwe bóstwa), a Czarna Niedola stworzyła nieszczęścia świata Wil SSym 200. W mitach Azji centralnej światło to ciepło, które niesie życie, lub siła, która wnika w brzuch (łono) kobiety Chev Dic 3/150. Taka funkcja przypisywana jest też światłu w mitologii chińskiej, wielu bowiem bohaterów lub fundatorów dynastii przychodzi na świat po tym, jak „cudowne światło zapanowało w pokoju ich matki” Chev Dic 3/150.

W religiach Bliskiego Wschodu światło i ciemność – jako królestwo dobra i zła – to siły konkurencyjne pod względem etycznym Tres SSym 214. W religii staroirańskiej antynomia światła i ciemności wyznacza dualistyczny obraz świata, z prawem i porządkiem po jednej stronie, a kłamstwem i chaosem po drugiej Lur Przes 121. Według starożytnej religii perskiej na świecie istnieje odwieczny konflikt i walka światła i ducha (*Ormuzd*), któremu przypisywano cechy boskie – z demoniczną ciemnością i materią (*Aryman*) Bied Sym 363; „od samego początku istnieją dwie zdecydowanie sobie przeciwstawne zasady bytu, określane jako bóg i materia, które manifestują się w sferach światła i ciemności” Lur Przes 121.

Wedle tradycji judeochrześcijańskiej Bóg stworzył niebo i ziemię, która była nieładem i pustkowiem, a ciemność była nad bezmiarem wód, a nad wodami unosił się duch Boży. *Wtedy Bóg rzekł: Niech się stanie światłość! I stała się światłość.* Rdz 1,1–5. Rozdzielenie światła i ciemności, wskutek czego powstały dzień i noc, wieczór i poranek, było pierwszym aktem Boga w dziejach stworzenia. W ten sposób ujawniło się przeciwieństwo tego, co duchowe, jasne, znajdujące się w górze i jednocześnie dobre, wobec tego, co materialne, ciemne, spoczywające w głębinach i jednocześnie złe): Bóg widząc, że światłość jest dobra, oddzielił ją od ciemności Rdz 1,4, por. Lur Przes 115. W efekcie tego aktu Bóg staje się *ojcem światła*, który *mieszka w światłości* Lur Przes 115. On wie, co się dzieje w ciemnościach, bo *światłość mieszka u niego* Dn 2,22 i wszystko przenika. W Starym Testamencie światło jest określeniem chwały Boga i wspaniałości świata niebieskiego. Jest przede wszystkim obra-

zem Jahwe i jego słowa, które „udziela życia” 2 Sm 22,29; Ps 119, 105. *Pozostawanie w świetle* oznacza życie w szczęściu, dobrobycie i powodzeniu Hi 18,5 n; Prz 13,9 i samo życie Hi 21,17.

Duchowy charakter światła przejawia się w tym, że stanowi ono podstawę widzenia i poznawania, utożsamia się je z *mądrością*, tj. *odblaskiem wieczystej światłości* Mdr 7,26 i nast., zob. For Sym 92, Lur Słow 237. Oświecenie otrzymuje się dzięki życzliwości i łasce Boga Ps 27,1; 43,3; 119,105; Prz 6,23.

W tradycji nowotestamentowej ukazanie się światłości kojarzone jest z zapowiedzią narodzin Mesjasza i jego przyjściem na świat PSB Grab 1291. Chrystus jako *światłość świata* J 8, 12 przychodzi do „kosmosu spowitego w ciemnościach”: *Ja przyszedłem na świat jako światło, aby każdy, kto we Mnie wierzy, nie pozostawał w ciemności* J 12,46. Chrystus nazywany jest *światłem sprawiedliwości, słońcem* Mdr 5,6, *światłością prawdziwą, która oświeca każdego człowieka* J 1,9, *światłem na oświecenie pogan* Łk 2,29–32. Światłość symbolizuje prawdę i dobro, a ciemność – błąd i zło, por. *Bóg jest światłością, a nie ma w Nim żadnej ciemności*. J, 1,5. Rozbłyśnięcie światła poznania w ludzkich sercach przez Pawła jest porównywane do stworzenia światła na początku świata 2Kor 4,6. Kiedyś światło chwały Boga zajaśnieje w sprawiedliwych Mt 13,34. W ikonografii chrześcijańskiej związek światła z Bogiem symbolizowany jest przez promienie słoneczne, świetliste aureole i nimby Bied Sym 364.

W kulturze słowiańskiej światło łączy się ze słońcem, księżycem, gwiazdami, dniem, latem, ciepłem, złotem, kolorem białym, czerwonym i żółtym, jest ucieleśnieniem prawdziwości, świątobliwości i świętości Slav Mif 2/424. Pozostaje w opozycji z ciemnością i wpisuje się w szereg przeciwieństw: dzień – noc, lato – zima, wschód – zachód, południe – północ, życie – śmierć, góra – dół, prawy – lewy, przy czym pierwsze człony opozycji uzyskują pozytywny ładunek aksjologiczny, a drugie – negatywny IvTop Slav 63–184, IvTop Issl 259–305, Slav Mif 2/424. W tekstach słowiańskiego folkloru opisywane jest jako rzecz lub żywa istota: mleko, sukno, biały kot, złote wrzeciono lub złoty most Slav Mif 350. Światło powiązane jest z cielesnym światem człowieka – oczy człowieka nie tylko przyjmują światło z zewnątrz, lecz same je wydzielają – gdy człowiek umiera, *światło traci się z oczu* Slav Mif 350, Slav Mif 2/425. W mitologii z a c h o d n i o s ł o w i a ń s k i e j bogiem nieba i światła był *Świętowit/Światowid (Svantavit, Szuentevit, Zwantevit)*, od. słow. \*svētō ‘święty, otoczony czcią’ sssł 5/591. Imię daje podstawy do wiązania go z gromowładcą, bałtyckim *Perkunasem*, do którego odnoszony był ten sam epitet Mif Tok 2/421. Biały, otoczony czcią koń przychramie Świętowita – po nocy pokryty był błotem, gdyż – jak wierzono – w nocy wyjeżdżał, by walczyć z wrogami Mif Tok 2/420–421, Slav Mif 2/423, podob. Bel Mif 455–456, Bel Vol 430. Przeswojenie i rozwinięcie na gruncie tradycji słowiańskiej biblijnego mitu kosmogonicznego o oddzieleniu światła i ciemności rezultowało wierzeniami o świetlanych postaciach: Boga-Ojca i Jezusa Chrystusa, Bogurodzicy, aniołów i świętych Slav Mif 2/424.

\* \* \*

■ Słowo *światło* w polszczyźnie – łączy dwa powiązane z sobą znaczenia ‘jasności umożliwiającej widzenie’ oraz ‘źródła, z którego pochodzi jasność umożliwiająca widzenie’. Znaczenie pierwsze ma swoje wykładniki także w spokrewnionych wyrażeniach *świecić, światłość, świt, poświata* ‘blask księżyca’, *światlica* ‘jasny pokój’ w opozycji do ‘kurnej, ciemnej izby’ Dhug NSEJP 489, oraz poniekąd w słowie →*świat*; jest także obecne w semantyce wyrazów bliskoznacznych: *lichta* ‘światło, jasność’ (z niem. *Licht* ‘światło’) SOWM 4/39; *brzask, blask, błysk, błyskawica*, gwar. *bleskot* ‘blask, błysk, światło’ SGP PAN 2/2/259. Drugie znaczenie jest oddawane też

wyrazami: *świeca* (por. stpol. *I uczynił Bóg dwie świecy wielicy: światło większe, aby dniu świeciło, a światło mniejsze, aby nocy świeciło* – Biblia królowej Zofii, XV w.), *światlówka* ‘rodzaj lampy’, *światlik* ‘świecący chrząszcz’ 117, ‘rodzaj rośliny o białych kwiatach’, też ‘świecąca ryba’, a także wyrazami bliskoznacznymi nie-spokrewnionymi: *lampa*, *latarnia*, *żarówka*, na Kaszubach *gagula* ‘światelko’, *gagulc* ‘błędny ogień’, *gagušk* ‘mała lampa’, Sych SGKasz 1/298, *gąška* ‘mała lampka, swiatelko’ Sych SGKasz 1/307, z dziecinnej nazwy ognia, kasz. *gaga* BorPop SEK 2/150.

Wewnętrzna forma rzeczownika *światło* jest już słabo czytelna; historycznie wyraz ten jest przymiotnikiem rodzaju nijakiego, odpowiednikiem męskiej formy *światły* ‘świecący, taki, który świeci’, można więc znaczenie etymologiczne wyrazu *światło* tłumaczyć jako ‘świecące, czyli coś, co świeci’ (podobnie jak *ciepło* jest historycznie biorąc nijakim odpowiednikiem przymiotnika *ciepły* ‘taki, który topi’). Dominantą semantyczną jest więc rozciągle w czasie zdarzenie, a nie rzecz. Do wyrazów pokrewnych, zawierających ten sam morfem rdzenny, należą: bazowy czasownik *świecić* ‘jaśnieć’, ‘błyszczeć, lśnić’; dalej – *światlany* ‘przesycony światłem’, *światlny* ‘taki, który jest światłem’, *światlisty* ‘pełen światła, błyszczący’. Wysokie wartościowanie światła potwierdza się w znaczeniach wyrazów pokrewnych typu: *światny* ‘bardzo dobry, doskonały, wyśmienity’, *uświecić* ‘dodać światłości, blasku, splendoru, uczynić okazałym, wspanialszym’, *oświecony* ‘wykształcony, światły’, por. też historyczne formy tytułowania przy zwracaniu się do osób wysoko postawionych w społecznej hierarchii *jaśnie oświecony*, *jaśnie pan*, *jaśnie pani*, *najjaśniejszy pan*.

Wyróżniane jest światło odbite, określane wyrazami *błyszczzenie*, *błysk*, *blask*, *odblask*, *połyskiwanie*, *połysk*. Dla określania przypadków świecenia światłem odbitym, błyszczenia, używana jest konstrukcja zwrotna *świecić się* (→światło odbite).

✦ Ś. tworzy stały kompleks z → c i e n i e m 1, 5B, który towarzyszy Ś. w sposób stały, co dobrze oddaje złożenie *światłocien* ‘połączenie światła i cieni’ oraz fraz. *ktoś chodzi za kimś jak cień za światłem* NKPP *chodzić* 97 i przysł. *Nie ma światła bez cieni* 5A. Drugi typowy kompleks tworzy Ś. ze źródłem, z którego pochodzi, przede wszystkim ze s ł o Ń c e m (także z innymi, zob. dalej źródła światła), por. w pieśni: *Snadziej się rozłączy z swoim światłem słońce, aniżeli się rozłączą serca kochające* Pieś ŚI 1/271; oraz z p o g o d ą 9.

↔ Ś. pozostaje w podstawowej opozycji z → c i e m n o ś c i ą, *ćmą* Dob Niem 113–114, 124, *ćmokiem* Lig Śląsk 144) i n o c ą, na zasadzie przeciwstawienia jasny : ciemny 5B, 29Fd, widoczność : brak widoczności 56, 78. Na poziomie sensów naddanych Ś. i ciemność są sobie przeciwstawiane jako prawda : fałsz 7; niebo : piekło 89; dobro : zło 79; radość : smutek 121. W kołędach i pastoralkach Ś. *rozświecające ciemności* to znak łaski 28A, 29B, zbawienia 60Af, a *cienie* 27 i *ciemność* 28A, 29L, w których pogrążona jest ludzkość, to upadek moralny 27, złość 28A, podob. 28B, 29L.

Ś. wchodzi w opozycję z c i e n i e m (z którym wygrywa) 6, 124, tworząc z nim równocześnie stały kompleks.

Polszczyzna cechy przypisywane Ś. stopniuje w zależności od natężenia, wielkości i źródła: w przysł. *Lepsze światło tlejące niż jaskrawy płomień* NKPP *światło* 1,

Światło większe zawsze zattumia mniejsze ‘wartość wyższa jest bardziej ceniona niż niższa’ 8A, *W kącie byle światelko świeci* 10, *Bogu świeczka, a diabłu ogarek* NKPP Bóg 35.

✕ Wedle przekazu biblijnego, zasymilowanego na gruncie kultury polskiej, Bóg stworzył Ś. i ciemności, i następnie oddzielił je od siebie 110A, podob. 70. Bogu podlegał Lucyfer, *książę ciemny*, książę ciemności 111, który nosił Ś. przed Panem Bogiem 112Ab. W *wojnie niebieskiej* Ś. zwycięża cienie nocy, *Bóg światła* walcząc strąca księcia ciemności do piekła 112A, B, 114. Po stworzeniu ziemi, Bóg zapowiada, że oświeci ziemię Ś. 113, →światło słońca, →światło księżycy, →światło gwiazd.

● Światło w niebieskim pałacu. W schrystianizowanych wierzeniach ludowych Ś. związane jest przede wszystkim z →niebem (rajem) jako miejscem przebywania Boga, aniołów i świętych – w niebie jest *jasność i dobroć sama* Gór Lim 82. Blask pałacu niebieskiego przewyższa słońce, księżyc i gwiazdy, które czerpią z niego Ś. K 7 Krak 21. W pałacu tym na wielkim złotym tronie, od którego rozchodzą się promienie Ś., siedzi Bóg 116. Gdy niebo się otwiera, widać Ś. z nieba Szyf MiW 156, *wieczne światło* Lor Kasz 218. W opowieściach wierzeniowych Ś. wypełniające niebo widoczne jest wtedy, gdy otwierane są bramy niebieskie 107, a widzialnym znakiem błysku Ś. wydostającego się z nieba po otwarciu bram, jest tęcza Kul Wiel 3/519–520. Wedle ludowej wizji sklepienie niebieskie jest podziurawioną kopułą nad ziemią, a słońce, księżyc i gwiazdy są w niej otworami, przez które wydostaje się Ś. niebieskie Mosz Kul 2/17, Szyf MiW 148, podob. Szyf Trad 53, Kul MiW 435, →słońce, →księżyc, →gwiazdy. Ś. takie można też zobaczyć przez szczelinę, która powstaje przy pęknięciu sklepienia niebieskiego, widoczną na niebie w postaci →błyskawicy.

● Transmisja światła na ziemię. W sytuacjach niezwykłych Ś. wydostaje się z nieba na ziemię. W kolędach i pastoralkach otwierające się niebo i rozlewająca się światłość towarzyszy narodzinom Mesjasza 26, 29J. Gdy Jezus się rodzi, Ś. *rozchodzi się po całej krainie* 25Cb, pojawia się nad Betlejem 25, 28E, 29Eb, *jasność ogarnia* Betlejem 25Ca – w efekcie *ciemna noc brodzi w jasnościach* 26A. Widać Ś. *przy górze* 29Hb, *za górą* 29A, w szopie /oborze 29A,I, 29Fa, podob. 29Hc, d, e nad oborą/szopą 29E, Ha. Jest odbierane jako znak nadziei, wyzwolenia z ciemności grzechu i zbawienia 25B.

● Światło znakiem obecności sacrum, postaci związane ze światłem. W wierzeniach przedchrześcijańskich ze Ś. wiązano [Świętowita]/Światowida K 39 Pom 26, por. SSSl 5/591, *Dziewannę* K 23 Kal 258, *boginię Żywię* K 15 Poz 7, *Kraka*, *Lela* Wisła 1916/138. W schrystianizowanych wyobrażeniach ludowych ze Ś. kojarzone są przede wszystkim osoby boskie:

(a) Bóg 55a, 97A, zwany też *Bogiem światła* K 7 Krak 4, 5, 7, 10, *Ojcem niebieskim* K 7 Krak 4 lub *Ojcem światłości* K 82 Cheł 10.

(b) Chrystus (Jezus) 34, 37, 55b, 101, podob. 96B: w kolędach określany jest mianem *Pana światłości* 33; który pojawia się w jasności Jaz Spis 176; w pieśniach religijnych – Syn Boży *świeci we dnie i w nocy* K 41 Maz 125, jest *nad słońce jaśniejszy* Krzyż WiM 5/24, TN Rachanie 1978. Po zapaleniu ognia, świecy, lampy, latarki i wnoszeniu ich do izby, ten, kto wnosił Ś. odzywał się do obecnych tam osób, „witając je niejako tem światłem”: *Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!*, na co ci odpowiadali: *Na*

wieki wieków Amen! 18B. W modlitewkach wypowiedzianych przy rozpalaniu ognia w Biłgorajskim mówiono: *Witaj, gościu pożądany, Jezusieriku nasz kochany. Witamy Pana naszego i światłość jego* 18A.

(c) Duch Święty 20, w pieśniach religijnych zwany *dusz światłością* 62B jest proszony o łaskę, tzn. o *promień jego światłości* 62Bb, o *światłość, radość i żywot w niebie* 62B, o oświecenie 62Aa.

(d) Matka Boska 35, 64c, 75, 96Ac, d, 96B, 121, zwana *matką światła* 123, *prześliczną światłością* 66, *jutrzenką* 64bd, *ranną jutrzenką* 64a, *gwiazdą morską* 64c, *gwiazdą jasności* Krzyż WiM 5/115, *panienką jasną* Bart Lub 238, Miłk Pas 686 – *jaśniejszą nad słońce* 64d; *Panną Bogu jaśniejącą* Krzyż WiM 5/117. W pieśniach religijnych (maryjnych, pielgrzymkowych, za *Obrazem*) Najświętsza Panna/Matka Boska *światłości wschodzi jako zorza* 65a, w *słonecznej światłości zstępuje na ziemię* 65b, objawia się w jasności 67a. Od obrazu Matki Boskiej *jasność uderza, bije* 68, *światłość nad jej obrazem goreje* 68c, obraz *świeci* 63, *światłością łśni* 68d, 76, jest światłością/jasnością otoczony 98A, *bije od niego łuna Ś.* 96Ab. W pieśni o wojnie tureckiej, Maryja w jasności staje przed królem Sobieskim i za jej sprawą słońce świeci dłużej trzy godziny, aby polskie wojsko mogło pokonać pogan 80.

(e) Ze Ś. kojarzone są czyste duchy, cherubini 71 i aniołowie jako niebiescy mieszkańcy i posłańcy Krzyż WiM 5/37. Anioł, który objawia narodziny Jezusa jest *otoczony, odziany światłością/jasnością* 24B; anioł, który przychodzi do św. Doroty jest *bieluśki, jako słoneczko jaśniuśki* Kot Zn 152. W przemowie weselnej anioł święty i jego światłość prowadzą młodych do ołtarza 39.

(f) Ludowe przekazy, pieśni religijne, legendy i podania kojarzą Ś. z pojawianiem się osób świętych: Michała Archanioła 46; św. Stanisława, od szczytków którego *bije światłość/jasność* 72, 100c; św. Franciszka, *żądanego postawienia kaplicy w miejscu objawienia* 96c; św. Antoniego, który przyrzeka uzdrawiać chorych i kaleki 96D; św. Barbary 74, 98B; św. Doroty K 19 Kiel 140, podob. Krzyż WiM 2/109; św. Jadwigi K 43 Śl 62–63. W podaniu historycznym w światłości ukazuje się *czudowny młodzieniec*, który prowadzi wojska Krzywoustego przeciw Pomorzanom 96E.

(g) W sfabularyzowanych pieśniach religijnych i w opowieściach wierzeniowych Ś. towarzyszy *duszom odchodzącym w zaświaty* (np. gdy ktoś daje sygnał o swojej śmierci Kuk Pow 188–189), osobom, które *dostały świętości* (jak pobożny młodzieniec, który powraca do domu i umiera po trudach pielgrzymki do Rzymu) Bart PANLub 3/651 oraz ci, którzy z *zaświatów przychodzą na ziemię do swoich bliskich* (np. matka w postaci świetlistego gołębia – do osieroconych dzieci 77, 109A lub jako promień słońca – na weselę córki 42).

(h) Ś. *bije od krzyża*, który – zanurzony w źródle w czasie posuchy – sprawia, że wytryska woda 100A.

(i) W ludowej wyobraźni Ś. łączone są także z obecnością demonów (→*światła demoniczne*) i *duchów pokutujących* (→*światła na pokucie*) oraz palących się *pieniędzy, złota i skarbów*, →*zapały*. W opowieści z Poznańskiego świeci np. *wystająca z grobu ręka zmarłego dziecka, które za życia biło swoją matkę* K 10 Poz 18.

↓ Rodzaje. Ś. bywają wyróżniane ze względu na: czas świecenia: *dienne* – słońce; *nocne, wieczorne* – księżyc, gwiazdy; Ś. *ranne, poranne, południowe, popołudniowe*, →światło *dienne*; typ źródła: Ś. *naturalne* i Ś. *sztuczne* (np. *elektryczne*); właściwości przysługujące Ś., tj. długotrwałość lub krótkotrwałość świecenia: *bróks* ‘nagle, krótkie światło, błysk, błysnięcie’ Sych SGKasz 7/22; *błyskota* ‘migotające światło’ SGP PAN 2/2/301, wielkość Ś. – *marv’ička* ‘małe światelko, mały ogień’ Sych SGKasz 3/53; *přygášzka* ‘mała lampka, światelko’ Sych SGKasz 4/197; *kurl’itk* ‘światelko, mała lampka’ Sych SGKasz 2/305 (por. też *k’urlëca, kurlëczka, k’urlãwka* ‘światło’ Sych SGKasz 2/305). Ze względu na lokalizację mowa o: Ś. *kościelnych* (*świec, gromnic, lamp*), *miejskich, ulicznych, lotniskowych i portowych*; ze względu na usytuowanie Ś. w pojeździe – o Ś. *tylnych i przednich*; ze względu na funkcję wyróżniane są Ś. *nawigacyjne, sygnalizacyjne*.

× Źródła Ś. powiązane są z jego rodzajami.

Naturalne źródła Ś. to słońce, księżyc, gwiazdy, które oświetlają świat i napełniają jasnością Nyr Kar 128; →światło słońca, →światło księżyca, →światło gwiazd.

Ś. sztuczne kojarzone z palącymi się przedmiotami takimi, jak: ogień i ognisko; łuczywo, szczypa, pochodnia; kaganek, olejowy knotek; *smolówka* Kul Rop 62, tzn. smolna drzazga K 26 Maz 173; *świeca, lampa, latarnia, latarka* powsz.

○ W zależności od siły i wielkości oraz źródła Ś. przybiera różne barwy – we fraz. bywa *jednostajne* lub *kolorowe, jaskrawe, jarzące, rażące, jasne, białawe, białe, blade, mleczne, zielone, szare, sine, chłodne*; jak słońce i ogień może być *złote, złotawe, złociste, żółte, czerwone*, a jak księżyc – *srebrzyste*.

Jest *nietrwałe* – w przysł. *Co się prędko rozświeci, prędko gaśnie*. NKPP *świecić*, *świecić się* 3 (tamże war.: *Co się prędko wznieci, niedługo świeci*) i *nieuchwytne*: w opowieściach o głupcach działaniem absurdalnym jest noszenie Ś. (słońca, jasności) workiem, faską, wiadrem, miechami, garnkami, łopatami, przetakiem do ciemnego – bo bez okien – wnętrza (domu, chałupy, ratusza) 90Ab.

Siła, wielkość. Ś. może być *silne, ostre, przeraźliwe i oslepiające; jarzące, gorące, gorejące* – lub przeciwnie: *skąpe, słabe, wątłe, blade, bladawe, anemiczne; mdłe, mgliste, mgławce, niewyraźne; przyćmione, przygaszone, przytłumione*. O słabym Ś. mówią *ciche* SGKasz PAN 4/2/288, w gwarach kaszubskich – *kurlav[e]* Sych SGKasz 2/305; na południu Polski: *świeci się jak za umarłych* Święt Nadr 682 lub *świeci się jak za lekową duszę* ZWAK 1890/37. Ś. pochodzące od źródła naturalnego daje Ś. *mocniejsze niż źródło sztuczne: Přë slińcu sviëca ani lapa vidu* [widoku, widoczności] *nie daje* 8B.

Układ i forma. Ś. mogą przyjmować różne układy, co oddają frazeologizmy: Ś. *krzyżujące się, rozproszone, rozpierzchłe, rozpylone, rzęsiste, fosforyczne* lub *skoncentrowane*. Ś. bywają widoczne jako pojedyncze punkciki lub zespoły (→światła demoniczne, →światła na pokucie) albo też w formie *kręgu, krążka, smugi, nitki, pasa, promienia, snopa, stupa, wiązki, rzeki, strugi, strumienia i zdroju*. Wielka ilość Ś. postrzegana bywa jako *morze, powódź, rojowisko, mrowie*.

Cechy Ś. i jego działania są kojarzone z nastrojem samego człowieka – odbierane jest jako *wesołe, smutne, smętne, sennie*, traktowane jako *dobre*, por. w pieśni fraz. *lube światłości* Krzyż WiM 2/129.

■ **Ruch:** *chybocze się, drży, kołysze, trzepocze, jest ruchliwe, ruchome.*

Wydawanie blasku: *Ś. świeci* powsz.; *Ś. jak ogień – bije w oczy, bucha; Ś. miga, migocze* powsz.; *mërga* ‘pali się nierówno, migocze’ Sych SGKasz 3/72.

**Ruch:** *porusza się, pełga, pełza po czymś; przemieszcza się jak ciecz Ś. leje się, rozlewa się, oblewa coś, sączy się; jak woda – bluzga; jak słońce – wschodzi i zachodzi.* W tekstach kolęd traktowane jest jako nadprzyrodzone i pojmowane jako znak narodzin Mesjasza: *Ś. rozjaśnia ciemności* i zamienia noc w dzień 31; *uderza z nieba* 29C, *bije piorunami*, jest jak *siarczysty ogień* 29G; *jaśnieje, połyskuje, oświeca niebo* 29B; *Ś. wschodzi i rozprasza ciemności* 29L. Na zasadzie metonimii przenoszone jest też na samego Mesjasza, pojmowanego jako *Światłość Świata*.

□ *Ś. rozprasza ciemności, a tym samym umożliwia widzenie i rozpoznawanie rzeczy, postaci, kolorów, form, ustalanie kierunków, odległości i proporcji, tzn. porządkowanie otaczającej rzeczywistości, ustalanie ładu →świata.*

Jest znakiem obecności sacrum 18, 24–34, 64–69, 72, 74–76, 79–80, 96–100. *Jasność sroga*, która towarzyszy narodzinom Mesjasza, przeraża tych, którzy ją dostrzegają 29Eb, F. Matka Boska *gromnicą świeci* Bart Lub 333.

*Ś.*, podobnie jak słońce i woda, *warunkuje życie, zdrowie i wzrost: wzmaga vegetację roślin (w miejscach, gdzie nie ma Ś., rośliny nie rozwijają się i marnieją)* Kul Wiel 1/188; *podtrzymuje i pomnaża siły witalne, ma dobroczynny wpływ na zdrowie ludzi i zwierząt, →światło dzienne.*

*Ś. odstrasza dzikie zwierzęta, np. wilki* Gaj Rozw 18–19. *Ś. specjalnym, które – jak wierzono – chroniło od wilków i od ognia niebieskiego, błyskawic, grzmotów i piorunów była gromnica* Zow Bib 449 (→błyskawica, →grzmot, →piorun, →grom). *Zapalone Ś. chroni przed złymi mocami (siły nieczyste działają wtedy, gdy nie ma Ś. ZWAK 1881/262), sprawia, że przestają działać złe duchy* 108A: *diabeł* 108B, *bogienki* K 7 Krak 48, *mora* Lor Kasz 94. *Kojarzone ze sferą boską i religijną, wraz z sakramentaliami (książką do nabożeństwa, kredą i wodą święconą) jest traktowane jako rodzaj środka apotropaicznego chroniącego przed mocą diabła* K 14 Poz 78. *Ś. wykorzystywano jako apotropaik położnicy i niemowlęcia, którym – według powszechnych przekonań – grozi stale niebezpieczeństwo ze strony demonów. Z tego względu do czasu chrztu palono w nocy Ś., w łóżko wstawiano butelkę z wodą święconą, a w poduszkę dziecka wkładano różaniec i medalik* LSE 1963/112.

*Ś. wabi i przyciąga do siebie ćmy, nocne motyle (w polskich wierzeniach ludowych utożsamiane z pokutującymi duszami)* K 17 Lub 151; →cień, por. też fraz. *leci jak ćma do światła* NKPP ćma 2b.

Bywa traktowane jako znak kontaktowy LL 1960/4–5/30 lub drogowskaz Krz PBL nr 667.

∞ **Czas obecności Ś. na niebie, jego widoczność oraz funkcja dzielenia doby i wyodrębniania momentów granicznych, a także wielkość Ś., mają swoje utrwalenie w nazwach rodzajów Ś.: *dzienne, nocne, ranne, poranne, południowe, popołudniowe, wieczorne; świt, świtanie, przedświt; poświata; →światło dzienne; →światło słońca, →światło księżyca, →światło gwiazd.* Zapalanie i gaszenie Ś. (świecy, lampy i innych) towarzyszy świętom religijnym, obrzędowi dorocznym i rodzinnym (,od**



kolebki do grobu”), sytuacjom przejścia, inicjacjom, ustanawianiu nowego porządku lub przywracaniu starego. W określonych momentach roku kalendarzowego Ś. jest znakiem sakralnym: jako zapalona świeca w czasie wieczery wigilijnej oznacza narodziny Mesjasza (*Światłości Świata*), a jako Ś. ogniska, paschału i świec podczas liturgii Wielkiej Soboty – symbolizuje zmartwychwstanie Chrystusa.

Palenie ognisk (a w związku z tym obecność Ś., które im towarzyszy) na drogach, polach, miedzach w wigilię Bożego Narodzenia, Wielką Sobotę, w Zielone Świątki (np. Udz Krak 56, Kot Urok 145), wigilię św. Jana, podczas Święta Zmarłych (a więc w kluczowych momentach cyklu słonecznego) przedłużało przedchrześcijańską obrzędową praktykę rewitalizacji świata i człowieka; →ogień, →ogień sobótkowy.

W obrzędach rodzinnych – chrzcinowym i weselnym – poza zwykłymi funkcjami praktycznymi, zapalone Ś. było dla młodych znakiem nowego życia i otwierającego się czasu: w pieśniach weselnych *jasne zorze* świecą całą noc, gdy chłopak żeni się K 28 Maz 151; *światło gaśnie na kominie* – znak, że na drużynę weselną czas do kościoła 44; w weselnej izbie Ś. gaszono po udaniu się państwa młodych na spoczynek Oles Lub 41. W obrzędzie pogrzebowym Ś. pojmowano jako rodzaj przewodnika w zaświaty i symbol życia wiecznego, →*światłość wiekuista*.

Wedle ludowych wyobrażeń Ś. kojarzone z demonami i pokutującymi duszami bywają widoczne od zachodu do wschodu słońca, ze wzmożonym działaniem w punkcie kulminacyjnym, tj. o północy, →*światła demoniczne*, →ogień demoniczny, →*światła na pokucie*. Ś. palących się skarbów można zobaczyć nawet w dzień, →*zapały*.

Ś. wypełniające pałac niebieski jest nieprzemijające, wieczne, ponadczasowe →*światłość wiekuista*.

▲ Ś. łącznie jest z siedzibami ludzkimi. Pojawia się ono w bajkach i opowieściach, sfabularyzowanych pieśniach w kontekście przemieszczania się bohatera w obcej przestrzeni. Zobaczenie Ś. przez tekstowego bohatera jest jednocześnie dostrzeżeniem śladów życia, obecności drugiego człowieka i zapowiedzią kresu wędrówki i życiowej zmiany. Takie Ś. dostrzegane jest w przestrzeni nieoswojonej, w miejscach ciemnych, niebezpiecznych, oddalonych od siedzib ludzkich:

(a) w lesie (borze) K 14 Poz 71, Sim Gad 181, tzn. w domu (chałupie, chacie) pośród lasu ZWAK 1883/25, Sim ŚlOpol 38, podob. K 3 Kuj 130, Świąt Nadr 326, K 21 Rad 150–151, Cisz Krak 293, Sim Gad 219, K 42 Maz 557, w pałacu K 43 Śl 102, K 46 Ka-S 509, Cisz Krak 126 (też: K 8 Krak 47, K 35 Przem 218, Cisz Krak 306, Kap Baj 161, 164), w zamku Cisz Krak 52;

(b) w jaskini, w której są skrzynie napełnione złotem K 57 RuśC 1278; w lochach, gdzie zbój ukrywał swe skarby MAAE 1898/141, podob. Kom Tatr 46; w kopalni Lig Śląsk 67;

(c) na morzu, gdzie bucha ogień piekielny 105 (rybacy o takiej jasności mówią *miłga się ‘morze się pali’* Wisła 1916/115);

(d) w wsią w domu, w którym mieszka bajkowych dwunastu miesięczków K 73 Krak 3/88; na końcu wsi w chałupce, w której w trumnie leży strzyga

Dek Sier 126; w młynie, w którym od dawna nie mielono ziarna Dek Sier 100; obok ciała zmarłego i na cmentarzu, →światło przy zmarłym.

(e) Ś. będące znakiem sacrum pojawia się w miejscach niezwykłych, np. w miejscu zakopania przez zbrodniarzy Najświętszego Sakramentu 100B, z a p a d-niętej kaplicy K 5 Krak 15; Ś. niezwykle pojawia się w kościele 99a, c, d, nad kościołem, po czym następują uzdrowienia 99b.

♠ Z zachowania Ś. i przyjmowania przez nie określonych barw wnioskowano o życiu i śmierci, zdrowiu i chorobie, wojnie lub pokoju. W czasie ślubu wielką wagę przywiązywano do Ś. świec palących się na ołtarzu, gdyż z ich wyglądu wnioskowano o wesołym lub smutnym pożyciu małżonków. Ś. gasnące w takim czasie odbierano jako zapowiedź nieszczęścia K 52 Br-Pol 251, a nawet śmierci Bąk Gręb 28, Udz Krak 76. Jeśli świece tliły się lub paliły słabo, *blawo*, tzn. ciemno, mglisto, pojmowano to jako znak wcześniejszej śmierci tego z małżonków, po którego stronie paliła się świeca K 48 Ta-Rz 100. Jeśli świece paliły się jasno – było to dla nowożeńców prognostykiem szczęścia Lor Kasz 69, Udz Krak 76, K 6 Krak 20, 79 i dobrobytu ZWAK 1890/97.

Funkcjonowało także przekonanie, że jeśli Ś. nagle zgaśnie, to zachoruje lub umrze ktoś z domowników ZWAK 1886/92, ZWAK 1890/201, ŁSE 1963/128. Ś. pryskających iskier były zapowiedzią przyjazdu gości; →iskra, →ogień. Purpurowe Ś. zorzy północnej odbierano jako zapowiedź wojny, moru lub głodu K 17 Lub 74; →słońce.

≈ ✠ Ś. pozostaje w ekwiwalencji ze słońcem 5A. Ś. umożliwia widzenie, postrzeganie świata 127 i z tego względu bywa traktowane jako atrybut wzroku i oczu 4, por. podwójne znaczenie słowa *wid* ‘światło’ i ‘wzrok’ MSGP 315 oraz motywy przywracania wzroku przez Chrystusa ślepego (= *oświecania* ślepego) K 7 Krak 18; w bajkach *światłość* oczu przywraca specjalne ziele K 42 Maz 538 lub drogi kamień z paszczy żmii Kap Baj 33.

Oznacza wiedzę, jasność umysłu i odrodzenie duchowe i mądrość 29K, 40, 49, 91; fraz. *rzucić światło na coś* ‘przyczynić się do wyjaśnienia czegoś’, w *świecie czegoś* ‘biorąc pod uwagę uzyskane wiadomości’, por. też derywaty: *oświecenie*, *oświecić* kogoś oraz *światły człowiek* ‘ktoś, kto posiada ogromną wiedzę i duże doświadczenie życiowe’, jako wyrażenia przeciwstawne względem: *głupi*, *niedouczony*, *zacořany* PSWP Zgól 42/156.

Jest symbolem życia por. fraz. *ujrzeć światło dzienne* ‘urodzić się’, wierzenia o gwiazdach jako światłach ludzkiego życia, które spadają w momencie czyjejś śmierci, →gwiazdy, →gwiazda spadająca; por. też motywy bajkowe, w których Śmierć pokazuje człowiekowi w podziemiach palące się świece/lampki jako Ś. życia 94.

Ś. symbolizuje szczęście, dobrobyt – *światlaną przyszłość* i na dzieję – fraz. *ujrzeć Ś. w tunelu*. Bywa utożsamiane z łaską 22, 41, 60Aa, b, d, e (por. formułę życzącą z pieśni religijnej: *Niech cię [Bóg] łaski swej światłością napętnia* 59) i opieką sił nadprzyrodzonych 23.

Jest kojarzone ze świętością, Bogiem i niebem (rajem). Jest symbolem wiary 3 i Chrystusa Kul Wiel 3/85 – w pieśniach religijnych, w których Jezus (Bóg) nazywany jest *światłem prawdziwej wiary* 30, *Panem światłości* 33, *światłością ze światłości* 60Af oraz *światłem świata* 60B. Ś. odbierane jest jako znak zbawienia,

kojarzone z wiecznością i życiem wiecznym po śmierci, →*światłość wiekuista*.

## DOKUMENTACJA

### ZAGADKI

- 1 – *Wiedno z tobą razem jidze i przē jednym stoi widze, stoi, stoi, sę nie boi. Co tē brojisz i on broji. (Cénio (cień))* Folf Zag nr 1050.  
 2 – *Cego nawięcy za centa dostanie? (Światła)* ZWAK 1886/152.  
 3 – *Jakie jest światło, co od słońca świeci jaśniej, a jak się zatli, to nigdy nie zgaśnie. (Wiara)* K 8 Krak 242.  
 4 – *Jedno mólci, drugie świeci, trzecie wieje. (Koń: nogi, oczy, ogon).* Was Jag 221.

### PRZYŚŁOWIA

- 5 A – *Nie ma światła bez cieni.* NKPP światło 2, ts. NKPP słońce 4, tamże war.: *Gdzie słońce świeci, tam cień być musi.*  
 5 B – *Zazdrość towarzyszy powodzeniu jak cień światłu.* NKPP zazdrość 24d, war.: *Zazdrość z światłości ciemność robi, z śniegu smołę.* NKPP zazdrość 25  
 6 – *Światło przy cieniu wygrywa.* NKPP światło 5.  
 7 – *Prawda na światło wychodzi, fałsz precz w ciemność uchodzi.* NKPP prawda 82.  
 8 A – *Światło większe zawsze zattumia mniejsze.* NKPP światło 5.  
 8 B – *Přē stlīncu sv'ēca ani lapa v'īdu nē daje.* Sych SGKasz 5/84.  
 9 – *Po nawalności spodziewaj się pogody i jasności.* NKPP burza 5b, tamże war.: *Po burzy słońce świeci.*  
 10 – *W kącie byle światelko świeci.* NKPP kąt 17.  
 11 – a. *Sowa chroni się od światła.* NKPP sowa 12c.  
 b. *Kret światła nienawidzi* NKPP kret 3.  
 12 A – *Święta Łuca [13 XII] robi światło, dnia przyrzuca.* NKPP Łucja św. 8d.  
 12 B – *Od św. Jana (24 VI) dzionek tuli swoje światła [= światła ubywa].*  
*Skoro ochrzci wodę Jánek [24 VI], tuli światło swoje dzionek.* NKPP Jan św. Chrzciel 38, war.: Pośp Śląsk 249.

### PRZEPOWIEDNIE

- 13 – *W jakim blasku Bóg się rodzi, w takim cały styczeń chodzi.* NKPP Boże Narodzenie 10b.  
 14 A – *Gdy wigilię Bożego Narodzenia/Nowy Rok (1 I) /Agnieszkę (21 I)/ Pawła (22 I) /Gromnicę (2 II) / w Palmową Niedzielę / w Wielki Piątek jasno, to w stodole/. . . ciasno.*  
 a. *Jak pasterka jasna, to stodoła ciasna.* Bart Lub 26, tamże war.: *Jak na niebie [w wigilię] jasno, to w stodole ciasno.; Wigilja piękna, a jutrznia jasna, Będzie stodoła ciasna.* Stel Pom 55; . . . , *jutrzienka jasna, będzie stodoła za ciasna.* Bich Przep 172; *Gwiazdka jasna, komora ciasna.* Sych SGKasz 2/84; [choć bywają w tym względzie także przepowiednie odwrotne, por. Baz Tatr 133]; *Wigilia jasna, św. Jan ciemny, obiecują rok przyjemny.* Pośp Śląsk 61.  
 b. *Gdy na Nowy Rok jasno, to w stodołach ciasno.* Bart Lub 37, war.: Bich Przep 36; *Na Nowy Rok pogoda, będzie w polu uroda.* Bart Lub 37; *Na Nowy Rok jeśli jasno, i w gumnach też będzie ciasno.* NKPP Nowy Rok 10, ts. K 24 Maz 94; *Jak Nowy Rok jasny i chłodny, to rok jest płodny.* Stel Pom 73.  
 c. *Jak w Gromnicy jasno, to na stole ciasno.* TN Bychawka 1962; war.: *Na Gromnicę jasno, to w stodole ciasno.* Bich Przep 52; *Na Gromnicę jasno – to w stodole ciasno.* Or L 1926/138; podob. *Dzień Gromnic jeśli jasny, gospodarzowi len się dobrze urodzi.* Bich Przep 52.

**d.** *Gdy na święty Paweł jasno, po żniwach w stodole ciasno.* NKPP Paweł św. 3d, ts. K 24 Maz 113, Bich Przep 44; war.: *W święty Wincenty – i Pawła dzień jasny, zboża i wina – czyni nam znak jasny.* K 24 Maz 112.

**e.** *Gdy w Palmową Niedzielę słońce świeci, będą pełne stodoły, beczki i sieci.* Bich Przep 77.

**f.** *W Wielki Piątek jasno, to w stodole ciasno.* Bich Przep 78.

**14 B** – *Jeśli na Agnieszkę pochmurno, to o len nietrudno; a jeśli jasno, to o len ciasno.* NKPP Agnieszka św. 4, podob. ZWAK 1882/269; *Jeśli w Agnieszkę pochmurno, to o len trudno, jeśli jasno, to na len za ciasno.* Bich Przep 42.

**14 C** – *Światłość jasna w dniu Wincenta (22 I) / jasny dzień Pankracego (12 V) / Wawrzyńca (10 VIII) / Bartłomieja (24 VIII) / Idziego (1 X) zapowiada urodzaj wina.*

**a.** *Światłość jasna w dzień Wincenta (22 I) niesie procenta.* Bich Przep 43.

**b.** *Jasny dzień Pankracego (12 V) przyczynia wina dobrego.* Bich Przep 93.

**c.** *Św. Bartłomiej (24 VIII) gdy jasny, pogodny, to piękna jesień i zbiór win dorodny.* Bich Przep 130.

**d.** *Gdy w święty Idzi (1 X) przyswieca pogoda, wielka dla wina i siewby wygoda.* NKPP Idzi św. 16.

**14 D** – *Około Wawrzeńca (10 VIII) święta i w dzień, gdy Maria wzięta w niebo, jasny czas, wesoły, dość wina daje na stoły.* NKPP Wawrzyniec św. 16.

**15** – *Jasny dzień Maurycego (22 IX) / Michała (29 IX) / Sabinę (27 X) / Gromnicznej (2 II) / Józefa (19 III) – znak trwałej zimy.*

**a.** *Jeśli Maurycy ma jasne lica, to przyprowadza wnet nawatnicę.* Bich Przep 141.

**b.** *Jasno na świętego Michała, będzie zima wnet trwała.* NKPP Michał św. 3a; war.: *Gdy noc jasna na Michała, to nastąpi zima trwała.* Pośp Śląsk 269; *Noc jasna na Michała – zima ostra i trwała, a gdy noc słotna – zima do końca grudnia lekka i błotna.* Bich Przep 143.

**c.** *Gdy na Sabinę słońce świeci, zima tęga nieprędko zleci.* Bich Przep 153.

**d.** *Jasna Gromniczka – zła orędowniczka.* Bich Przep 51; *Gdy na Gromniczną jasno bywa, zima znowu się rozdyma.* Bich Przep 50; war.: *Gdy słońce jasno świeci na Gromnicę, to przyjdą jeszcze mrozy i śnieżyce.* Bich Przep 51; *Gdy jasne słońce w dzień Gromniczny będzie, więcej niż przedtem śniegu spadnie wszędzie.* Bich Przep 51.

**e.** *Jak w Józefa jasno dnieje, jeszcze pola śnieg zawieje.* Bich Przep 69.

#### ZŁORZECZENIA I PRZYSIĘGI

**15** – *Bodaj ty jasności boskiej nie oglądał!* K 28 Maz 31, war.: K 22 Łęcz 11, K 5 Krak 120; *Bogdaj ci jasne słońce nie świeciło!* K 48 Ta-Rz 317.

**16** – *Niech nigdy jasności nie oglądam słońca, jeżeli cię kochać nie pragnę do końca* K 6 Krak 418.

#### MODLITWY I MODLITEWKI

**18 A** – *Jak rozpalom ogień i tak mówię: „Witoj, gościu pożądan, Jezusieńku nasz kochany. Witamy Pana naszego i światłość jego.” Zawsze tak moje „ojcowie mówili, jak światłość nieby to . . . jak się świecili, rozpalali czy lampę świecili.* Etnl 1989 Biłg 133.

**18 B** – *Przy wieczornym zapalaniu światła, ten, kto zapalał, żegnając się, witał światło słowami: Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus.* Mosz Kul 2/498; podob.: *Zapalając światło albo wchodząc gdzie z nim, mówi się: Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!* K 48 Ta-Rz 43; *[Zbierając się na uroczystości weselne wieczorem lub o zmroku] zapalający świecę albo też wnoszący do izby światło (czy to zapaloną świecę lub luczycwo, czy lampę lub latarkę), odzywać się zwykł do obecnych tam osób, witając je niejako tem światłem: „Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus!” – na co one, jak zawsze, odpowiadają: „Na wieki wieków Amen!”* K 16 Lub 22.

**19** – *Wieczne odpoczywanie, racz mu dać Panie, a światłość wiekuista niech mu świeci na wieki.* TN Aleksandrów 1978, war. MWL Zawieprzycze 1977; ... *niech odpoczywa w pokoju wiecznym. Amen.* Red. Ulan-Majorat 2012, por. pieśni dziadowskie nr 81.

**20** – [Modlitwa przed poszukiwaniem skarbów za pomocą prątków drzewa.] *Wszemocny, wieczny Boże! Wielki, straszny i sprawiedliwy Panie! Chciej mi się łaskawym pokazać i racz dać tym prątkom tę moc, aby przez nachylenie swoje ukazały mi miejsce skarbów twoich boskich, ukazaniem twoim abym doszedł doczesnych, a potem wiecznych rzeczy, przez moc Boga Ojca, ... przez mądrość Syna twego, który ... odkupił nas wszystkich krwią swoją najdroższą, na Krzyżu dla nas umarłszy, przez Ducha Świętego, który światłem swoim serca apostołów i wszystkich wiernych oświecił, abyście mnie ukazały nachyleniem swoim bez wszelkiego kłamania różne skarby zakryte.* Baz Tatr 138.

**21** – *Święta Dorotka rano wstajała, Swoje książeczki se przezirala. Święta Dorotko, coś tam widziała? Widziała tam świce pozieranie [‘światło’]. Anieli grajo, duszeńki sie radujo. Tylko sie jedna nie radowała, Co ojca, matkę pobić miała.* Kot Zn 455, war.: ... *I w książeczkę zazierała. ... Widziała Stróżę Anioły, świece, przeziory [‘światło świec’] ... Wszystkie duszeczki sie radowały. Jedna się tylko nie radowała, Bo ojca, matkę pobić miała.* Kot Zn 449.

**22** – *Jezusie Nazarański ... racz mnie oświecić zrozumienie[m], bym nie zbłądził z drogi Twojej sprawiedliwej, bym przez to otrzymał łaskę, która na mnie i na potomstwo moje będzie szczęśliwa, i w moim gospodarstwie.* Kot Zn 218.

**23** – *Ja ide spać. Sama? Nie sama – Ze trzoma aniołkami. Jedyn mi świci, Drugi mi ściele, Trzeci mi strzeże duszyczke w ciele. Strzeże mi jo do północy, A od północy som Pan Jezus i wszyscy święci.* Kot Zn 467–468.

#### KOLEDY BOŻONARODZENIOWE I PASTORAŁKI

##### **24 A – Anioł z północy światłość z nieba toczy /oznajmuje.**

*Oj, i wczora z wieczora z niebieskiego dwora przyszła nam nowina rodzi Pani Syna, Syna jedynego, Boga prawdziwego. Za wyrokiem boskim w Betlejem żydowskim. Pastuszkowie mali wtenczas w polu stali. I anioł z północy światłość z nieba toczy.* K 49 Sa-Kr 109; war.: Miod Pas 42–43, Miłk Pas 84; ... *Światło oznajmuje, szopkę pokazuje, gdzie Panna z Dzieciuntkiem, z wołem i osłunkiem.* Krzyż WiM 5/107, war.: K 49 Sa-Kr 164.

##### **24 B – Anioł otoczony/odziany światłością/jasnością świeci, objawia narodziny Jezusa.**

**a.** *Anioł Pański otoczony światłością dokoła, objawia się dziś pastuszkom i tak do nich woła: Wraz, wraz pasterze, grając skocznie na lirze, do Betlejem śpieszcie, Dzieciątko ucieście.* Bart Lub 353, war.: Miłk Pas 68, TN Podklasztor 1979, TN Niemirówek 1979.

**b.** *Pasterze drzymali w dolinie Paszący bydełko, owce i barany: Alić o północnej godzinie, anioł jasnością odziany, w przyjemnym rozgłosie, milszą nowinę nad życie oznajmił, że dziś zrodziło się Boskie w Betleemie dziecko.* Miod Pas 126, war.: Miłk Pas 535.

**c.** *A anioł leci, leci, leci; jasnością swą świeci. ... Powoli potem słów dochodzi, że anioł nuci, Bóg się rodzi!* Miod Pas 176, war.: Miłk Pas 350, Pawl Mer 164, K 27 Maz 118.

**d.** *Gdi pasterze w noc.i paśli, stanął przy niych annioł jasny. Widzunc takó jasność boską, bali sie bojaźnió wielką.* Krzyż WiM 5/31, war.: Krzyż WiM 5/30, 32, 42.

##### **25 A – Pasterze widzą światło nad Betlejem [= znak narodzin Jezusa].**

*Narodził się Jezus w stajni ubogi ... W stajni z bydlętami gospodą staje, ubogim pastuszkom w pole znać daje. Wszyscy się ze snu porwali, kiedy światłość oglądali ponad Betlejem.* TN Niemirówek 1979, war.: TN Klockówka 1979, TN Nasutów 1978, TN Nowa Wieś 1978, TN Abramów 1974, Miod Pas 107; ... *nad Jezusem* Tac Opol 26.

##### **25 B – Nad Betlejem światło zajaśniało [= Mesjasz się narodził].**

*Ustają troski ludzkiego plemienia, kiedy Betlejem światłem zajaśniało.* Miłk Pas 648.

**25 C – Jasność wielka ogarnia Betlejem / rozchodzi się po Betlejem.**

a. *Widzi [pastuszek] gwiazdę, że stanęła, jasność wielka ogarnęła Betlejem.* Miod Pas 176, war.: Miłk Pas 351, Pawl Mer 164, K 27 Maz 118.

b. *Który się w miasteczku Betlejemskim rodzi, Po całej krainie jasność się rozchodzi.* Miłk Pas 240, war.: K 27 Maz 116.

**26 A – Ciemna noc brodzi w jasnościach, gdy Mesjasz się rodzi.**

*Gdy się Chrystus rodzi i na świat przychodzi, ciemna noc w jasnościach promienistych brodzi.* Miod Pas 56, war.: K 5 Krak 242, TN Husiny 1978.

**26 B – Niebo jaśnieje, gdy Chrystus się rodzi.**

*Dlaczego dzisiaj wśród nocy dnieje i jako słońce niebo jaśnieje. Chrystus nam się narodził, aby nas od piekła oswobodził.* TN Ulów 1979.

**27 – Światło świta dla ludzkości pogrążonej w cieniach [= Mesjasz się rodzi i wybawia ludzką od grzechu].**

*Gwiazda zaświtała nowa na wschodzie, wstawaj zapadły w cieniach narodzie. Prędko, twojego szukaj światła dziś tobie świtającego.* Miod Pas 63–64, Miłk Pas 154, K 5 Krak 255–256.

**28 A – Gwiazda rozświeca ciemności [= Mesjasz się rodzi, który gładzi ludzkie grzechy].**

*Głos wdzięczny z nieba wychodzi, gwiazdę k' nam nową wywoździ, która rozświeca ciemności i odkrywa nasze złości.* K 22 Łęcz 18.

**28 B – Gwiazda nowa Jakubowa wypuściła promienie, ciemne błędy gasząc wszędy, światła czyni zjawienie.** Miłk Pas 516.

**28 C – Gwiazda miga swoim światłem, czcząc narodzenie Pana.**

*Patrzcie jak tam gwiazda światłem swoim miga, pewnie dla uczczenia Pana swego ściga.* TN Jacnia 1979, war. TN Podlasztor 1979.

**28 D – Gwiazda daje światło [= jest znakiem narodzin Mesjasza].**

*Niesie [Jezusowi] król złoto, a pastuch barana i gwiazda daje światło jakby w lecie.* Miłk Pas 649.

**28 E – Światło (gwiazda, miesiąc) świeci (nad Betlejem), gdy Najświętsza Panienka Jezusa rodzi/powija.**

a. *Wstaje chłopiec w nocy o samej północy, a nad jego sopą śliczna gwiazda świeci. Śliczna gwiazdo, skądęś się tu wzięła? Jesceś nad tą sopą razu nie świeciła.* K 5 Krak 236, war.: Wyszed chłopiec na dwór prawie o północy, nie widział tej gwiazdy, co świeci tej nocy. Świeci ona, świeci, świeci jak lilija, Najświętsza Panienka Jezus powija. K 49 Sa-Kr 182, war.: K 49 Sa-Kr 179, 180, K 22 Łęcz 21, Bart Lub 139, TL 1991/1/44, Ad Zam 60; *Nie było to w nocy, w nocy o północy, tam nad jego szopo jasna zora świeci. Jasna zora świeci jak gdyby lilija, tam Najświętsza Panna Jezusa powija.* Bart PKL 94; *Świci miesiąc, świci, gdy śliczna lelija, że Najświętsza Panna Jezusa powija.* K 49 Sa-Kr 181.

b. *Nad Betlejem jasna gwiazda świeciła, gdy Panna Maryja dzieciątecko zrodziła.* K 35 Przem 22, war.: Bart PKL 124, 127.

**29 A – Stajnia napełniona światłością niebieską, gdy Jezus się rodzi.**

*Otóż pożądane miejsce ukazane, Stajnia z dzieciąteczkiem ... Stajnia niezamknięta, wszystka napełniona światłością niebieską: A aniołowie usługują, wielką radość pokazują.* Miod Pas 67, war. Miłk Pas 158.

**29 B – Światłość niebo oświeca/jasnieje/z nieba połyskuje, gdy Bóg się rodzi.**

a. *Światłość niebo oświeciła, gdy Panna Syna powiła, ta, z której ziemia, anieli, pasterze byli weseli na Nowy Rok.* Miłk Pas 106.

b. *Co się nowego dzieje, Że tak światłość jasnieje, nie wiedząc, że to Bóg.* Miod Pas 172.

c. *Pockajcie no, bracia, az cłek pomiarkuje, to światło jest z nieba, co się połyskuje.* Miod Pas 15, war. Miłk Pas 8.

**29 C – Jasność z nieba uderza, gdy Jezus się rodzi.**

[Pastuszkowie paśli owieczki na podlesiu, na dolinie.] *A gdy północ nastąpiła, jasność z nieba uderzyła: Pastuszkowie zaś drzymali, na gwałt się popodrywali, co się dzieje!* Miod Pas 133, war.: Miłk Pas 283, inne war. zob. TN Jacnia 1979, TN Ulów 1979, TN Dominikanówka 1978.

**29 D – Jasność wielka za górą – znakiem objawienia.**

*Hej, widzę jasności wielkie hań za górą, już myślę do strachu wymknąć się by dziurą. . . . Coś to tam nowego zjawionego będzie, bo się te jasności już rozchodzą wszędzie.* Miod Pas 79, war.: Miłk Pas 187, Bart Lub 160, inne war. zob. Bart PANLub 1/174.

**29 E – Pasterze widzą jasność za górą / srogą w Betlejem miasteczku.**

a. *Niebo zaś całe jasne stało, wielkim płomieniem znać dawało, że z góry, że z góry do bydłczej obory wszystka jasność się ściągala, serca ludzkie przerażała swem światłem.* Miod Pas 178, war.: Miłk Pas 353, Miod Pas 174, ts. K 23 Kal 64.

b. *Porwawszy się, biegli drogą, gdzie widzieli jasność srogą w Betleem miasteczku, gdzie dziecię było, które się dla wszystkich z nieba zjawilo.* Miod Pas 51, war.: Pawl Mer 170, Miłk Pas 115, Stel Pom 62, TN Niemirówek 1979.

**29 F – Jasność (w bydłczej szopie) przeraża swym światłem pasterzy/ogrodniczka.**

a. *Niebo zaś całe jasne stało, wielkim płomieniem znać dawało: że z góry do bydłczej obory, wszystka jasność się ściągala, serca ludzkie przerażała swem światłem.* Miod Pas 178, war.: Miłk Pas 353.

b. *Zadziwieni światłem niebieskiej planety, pojąć nie możemy, czy to są komety: Gdyż widokiem przerażeni i jasnością przestraszeni, nie wiemy, co to znaczy.* Miod Pas 216, war.: Miłk Pas 408.

c. *A nie wyszła i godzina, straszna jasność oświeciła. Ogródniczek zrozumiawszy, na kolana uklęknawszy: żeby ja był wiedział o tem, leżałbym był sam pod płotem.* K 16 Lub 109.

d. *Hej, bracia! Czy spicie, czy wszyscy baczyście! Dziwy niesłychane? Trwoga! Dla Boga! Co się dzieje! Jasność w nocy, choć nie dnieje.* Miod Pas 65, war.: Miłk Pas 156.

**29 G – Jasność bijąca piorunami / jak siarczysty ogień (odbierana jako koniec świata / kara) towarzyszy narodzinom Mesjasza.**

a. [Gdy Mesjasz się rodzi:] *Strachy! Nad strachami, jasność bije piorunami: o tam do kata, już koniec świata, źle z nami.* Miod Pas 62, war.: Miłk Pas 153, Bart Lub 152.

b. [Gdy Mesjasz się rodzi:] *Co to znaczą te jasności, jeśli nie za nasze złości, Bóg ogniem siarczystym karać nas będzie, Darmo uciekać, bo znajdzie wszędzie.* Miłk Pas 634.

**29 H – Pasterze biegą tam, gdzie (nad szopą/oborą/przy górze) widnieje/świeci/błyszczą światłość niebieska/światło.**

a. *Tam pasterze co tchu pobieżeli, skoro światłość niebieską ujrzeli nad oborą, kędy osioł z wołem, i z Jozefem uderzali czołem.* Miod Pas 88.

b. *Przetrze powieki aż owo wporze światło się świeci, blisko przy górze. . . . Co żywo biegli na to widzenie, by oglądali ludzkie zbawienie.* Miod Pas 209–210.

c. *Patrzcie jaka światłość, a biegajcie, w skok chłopcy do tej szopy.* Miod Pas 157.

d. *Paszli pastórze bydło na górze i łoboczyli jasnoszcz w łoborze.* Stef WarmPś 2/123.

e. *Bieżta chutko do ti szopë, bo tę jasność je okropno.* Bart PKL 144.

f. *Otóż mili bracia samiście słyszeli, Co świeci Janieli teraz powiedzieli: Lec nie wiem cyliście zrozumiełi wsycscy, Ze nam iść kazali, gdzie się światło błyscy.* Miod Pas 17.

g. *W polu na czatach pasterze nieśpiący, pilnie ostrożnie trzód doglądający, Widzę światło, słyszę głosy, wznoszą się pod niebiosy.* Miłk Pas 661.

**29 I – Wielka jasność jest w szopie/oborze (gdy Maryja rodzi Jezusa).**

a. *Najświętsza Paniienka długo nie czekała, pod szopkę bieżała. W kowalowej szopie wielka jasność była, Najświętsza Paniienka Jezusa rodziła.* K 43 Śl 61.

b. *Paśli pastyrze trzode na górze i zobaczyli jasność w "oborze.* Krzyż WiM 5/102.

**29 J – Światło z nieba widać, gdy niebo otwiera się.**

*Oj, widziałeś ty Banku, co za dziwo było, gdy się o północy niebo otworzyło. Oj, mój Gawle, ja na brzegu leżałem téj nocy, rozumiałem, że świat gore, tak świeciło w oczy. A z przestachu aż spod dachu upadłem na ziemię.* Miod Pas 116, ts. K 5 Krak 241.

**29 K – Niebieskim światłem oświeceni, pokornie przed nim uniżeni, Bogiem go być prawdziwym sercem z afektem żywym wyznają.** Miod Pas 172, war. Miłk Pas 348, 573.

**29 L – Światło wschodzi, rozprasza ciemności [= Mesjasz się rodzi, głodzi ludzkie grzechy].**

*Raduj się ziemio! Oto światło wschodzi, które każdego na świat przychodzi, blaskiem oświeca, a wnet znikną wszędy: ciemność i błędy.* Miłk Pas 548.

**30 – Bóg jest dla ludzi światłem prawdziwej wiary.**

*Wznosi Boga na swych rękach Symeon stary i głosi światłość narodów prawdziwej wiary.* Bart Lub 175, war. Miłk Pas 301.

**31 – Światło zamienia noc w dzień, gdy Mesjasz się rodzi.**

*Pastuszek młody, doglądając trzody, porywa się ze snu, światło zoczył: ... Bracia śpicie! Nie widzicie! ... jak noc oświecona, na dzień zamieniona.* Miłk Pas 623.

**32 – Jare pszczołki sprawiają światelko Matce Bożej.**

*Gdzie Matuchna Boża nocnyk będzie miała? Oj, pod jarymi pcóteckami – Jare pcótecki toć jej rade były – Matuchnicce Boży światelko sprawiły.* Kot Rzesz 498.

**33 – Gwiazdy wychwalają Pana światłości.**

*Gwiazdy sie z niebios spuszczaajo, wielkie wesele stąd majo, więc swej powinności wychwalajo Pana światłości.* Krzyż WiM 5/104.

**34 – Bóg się rodzi, moc truchleje, pan niebiosów obnażony, ogień krzepnie, blask ciemnieje, ma granice nieskończony.** Bart PANLub 1/113, tamże warianty.

## KOLEJDY OKUPACYJNE

**35 – Cóż to za jasność od lasu świta? To idzie do nas Matka Gromniczna. Idzie, idzie, gromnicą świeci, chce uratować od śmierci dzieci.** Bart Lub 333, ts. Bart PANLub 1/199.

## PIEŚNI WIELKOPOSTNE

**36 – Słońce, księżyc, gwiazdy gaszą i zalewają swe światło, gdy Chrystus umiera.**

*Płaczcie anieli, płaczcie duchy święty, radość wam dzisiaj ji wesele wzięty. ... Płaczcie jasny słońce, płacz koło miesięczny, zaliejcie gwiazdy swe światło wdzieczny. Płaczcie promienie z nieba wywieszony, wasze przedniejsze światło zagaszony.* TN Łubcze 1978, war. K 20 Rad 102.

## DYNGUS

**37 – Żołnierze od strachu drżeli, gdy Pan wstał, potruchleli, na ziemię się obalili, od jasności wzrok stracili, aleluja.** Bart PANLub 1/408, ts. Ad Pieś 100.

## PIEŚNI ZADUSZKOWE

**38 – Bóg jest proszony o światłość wiekuiłą dla dusz zmarłych.**

**a.** *Duszom zmarłym, dobry Panie, racz dać wieczne spoczywanie, światłość niech im świeci wiecznie, prosim cię, Boże serdecznie.* Bart PANLub 1/524.

**b.** *Któż jim sie zamówić może, któż nie chce wspomagać, któż nie będzie, dobry Boże, ciebie za nimi błagać, zmiluj sie nad nami Panie, odpuść im ułomności, daj jim z tobą pomieszkanie w wiekuijstej światłości.* Bart PANLub 1/525.

## PRZEMOWY WESELNE

**39 – [Do młodej pary:] Niechże prowadzi cię Anioł święty. Boć jego światłość, to nie ogień piekielny, co pali, a nie żywi. Idziesz młodzieńcze i młodzianko do podróży swojej, przychodzisz**



do świątyni Pańskiej, wstępujesz w progi Pańskie . . . Tam twoja światłość będzie, ale tam i twoje śluby. K 3 Kuj 286.

**40** – *Chodziłem sobie jak jedna pstra rybka po wodzie, jak jeden ptaszek na powietrzu; teraz wpadłam w siatkę i nie wiem w czyją; nie wiem, gdzie się przytulić, czy do ojca, czy do matki, czy do jakiego poganina. Niechże me Bóg Najwyższy oświeci.* K 3 Kuj 315.

**41** – **Żona roztropna jaśnieje łaską Pana.**

*Niewiasta jest koroną mężowi w całym domu i majętności, żona roztropna, jaśniejąca łaską Pana.* Kur Opol 169.

#### PIEŚNI WESELNE

**42** – *Marysina matka przed miłym Bogiem stoi, miłego Boga prosi: O spuśćże mnie, Boże, tym drobnym deszczem na ziemi, niechże ja zobacze swojej córki wesele. O spuśćże mnie Boże, tym światła promykiem, niechże ja się ucieszę swojej córki weselem.* K 16 Lub 240.

**43** – *Na półku światła, naszej młodej pannie ziółko rozkwitało.* Sob Lubus 102.

**44** – *Zgąsło światło na kuminie, Cas do kościoła drużynie. Bo jak późno zajedziemy, To ślubajku nie weźmiemy.* Oles Lub 76.

#### PRZEMOWY POGRZEBOWE

**45** – *Życie utracis, bracie, z ciałem się rozdzielis i z to ziemio kochano pozegnas się na wieki, sumpt dominus, sumpt ejus i nie powrócis jak świat światem. Pójdzies do światła światłości słonecznych, do grobu ciemnego, gdzie tam ś. p. N.N. teraz idzie, nie leka sie on ziemi, ze jego ciało i kości strawi, jeno sie leka Stwórcy nieba i ziemi, boć i my sie braci i siostry lekamy. Zegna sie z tobo ś. p. N.N. świecie mizerny, co przez Tyla tobie służył, a Boga obrażał. Zegna sie z tobo, wy słonecko, misioc i gwiazdy, ach! Juz juz jemu wiecy świecić nie bedziecie.* Fed Żar 143.

**46** – *Światło miłości, światło przebiegłości. Jak ci moja dusza będzie z ciała wychodziła, proście, Michale, żeby nie zbłądziła. Michale Archaniele, nie podajcie jój ta na czartowskie płomienie.* K 22 Łęcz 182.

**47** – *Ja od was odchodzę, wy zdrowi zostajcie, a o moji dusy nie zapominajcie. Otrzyjcie sły z ocy, utajcie żalości, zycie mi pokoju, niebieskie[j] światłości.* K 44 Gór 184, por. pieśni pogrzebowe nr 48d.

#### PIEŚNI POGRZEBOWE

**48** – **Zmarłemu życzy się, by świeciła mu światłość wiekuista/wieczna/by żył w niebieskiej światłości.**

**a.** *Racz wiekuiste dać odpoczywanie, duszom umarłych, najlaskawszy Panie, a światłość wieczna niechaj im przyświeca, niech oglądają tve najświętsze lica.* Bart PANLub 2/687.

**b.** *Światłość wieczna niech mu świeci, gdzie królują wszyscy święci.* Bart PANLub 2/707.

**c.** *Niech ci ziemia [lekka] będzie, światłość, pokój wieczny, wstaniesz z grobu tego na sąd ostateczny.* Bart PANLub 2/707.

**d.** *Otrzyjcie łzy z oczu, ustajcie żalości, zycie mi w pokoju w niebieskiej światłości.* Cisz Sławk 57, war.: . . . utajcie . . . , życzie . . . Bart PANLub 2/717, tamże warianty, por. przemowy pogrzebowe nr 47.

#### PRZEMOWY GÓRNICZE

**49** – *Byłeś bez światła i już go mosz, jesteś oświecony. Byłeś w górniczym fachu jako poganin bez wiary, teraz już jest czarną wodą ochrzczony. I już ci się na dole nic złego nie stanie.* Lig Góm 153.

## PIEŚNI MIŁOSNE I ZALOTNE

**50 – Światło na ołtarzu/wszędzie w kościele – przed ślubem dziewczyny.**

*Wchodzi góral do kościoła, pełno światła wszędzie, i pyta kościelnego, co tu dzisiaj będzie? Kościelny mu odpowiada, – ślub twojej dziewczyny, już innego polubiła, już twoją nie będzie.* Płat Krak 671, war.: Płat Krak 652, Pieś Śl 2/557; ... *widzi światło wszędzie ...* Dyg Kat 233, Płat Krak 653 [jako pieśń wojskowa]; *Wstąpił Janek do kościoła, rozgląda się wszędzie, ujrzał światło na ołtarzu, myśli, co to będzie.* TN Jacnia 1979, war.: Bart PANLub 4/87; *Minął roczek, Janek jedzie, wstąpił do kościoła, widzi jasność dookoła, pyta, co to będzie.* Bart PANLub 4/88, zob. ballady nr 87.

**51 – Jak będziesz z nią [inną] ślub brał, by się ziemia rwała, żebyś o tem durniu wiedział, żem ciebie kochała. Jak będziesz z nią ślub brał, by ci światło zgasło, a ji w ciebie, mój najdroższy, dwa pioruny trzaśło.** TN Ludwin 1988.

**52 – Połóż czapkę na stole, położmy się oboje. A któż mnie tu obudzi, nie ma światła, ni ludzi. Jest tam ranny ptak biały, co obudza świat cały.** Pieś Śl 2/228.

**53 – Chłopak przychodzi do dziewczyny, gdy światełko gaśnie.**

*Przyszło w nocy o północy, jak światełko zgasło, to mi Kasia buzie dała, jaz łózeczko trzaśło.* Stoin Żyw 164.

**54 – Uboga dziewczeczka jest piękna tak jako lelui kwiat, chciałem jo zobaczyć przy świetle wieczornym, ale mi księżyc zbladł.** Pieś Śl 2/175; war.: *Chciołech jom obejzdrzec Wieczorem przy świetle, Ale światło zgasło.* Pieś Śl 2/176.

**55 – Bóg/Pan Jezus świeci na niebie/nad ludźmi.**

**a.** *Ostawiam cię Bogu, co świeci na niebie, nie płacz, Kasiu, nie płacz, powrócę do ciebie.* K 22 Łęcz 140; war.: *Zuostawja ca tĕmu, cuo swjĕci na niebje, za roczek za drĕgi puowróca duo cebje.* Kam Pom 193; *Ostawiam ci [Kasiu] tego, co świeci na niebie, za rok, za półtora sam wróć do ciebie.* K 46 Ka-S 244, nadto war. zob. Biel Kasz 2/115–117.

**b.** *Oj, złapałeś mnie, złapał, da jak rybeckę w sieci, ej, skarże cię Pan Jezus, da co nad nami świeci.* K 25 Maz 199, war.: *Oj, uwiodłeś mnie, uwiodł, ...* K 41 Maz 207.

**56 – Zadna światłość nie przyświeca, Okropna cichosć panuje, nawet i srebrność księżycyca ponura ciemność zajmuje. Cała natura uspiona, Tylko miłość twa mnie męczy. Wyjdź, kochanko ulubiona, niech tęskność serca nie dręczy.** Lom Śląsk 329.

## PIEŚNI RELIGIJNE

**57 – Ciemny dzień, obróci się wdzięczny dzień przez światłość Jezusa mygo, w niebie, gdzie wybrani jego, tam jest ustawiczny dzień.** Krzyż WiM 5/80.

**58 A – W śmierci i dnia sądnego bądź przy mnie, o Panie, bym w świetle nieba Twego miał wieczne mnieskanie.** Krzyż WiM 5/47.

**58 B – Kiedy się zbliży jesień życia żniwiarzy twych, zbierz, Panie, plon obfity z pomocą żeńców swych. Zgromadź go w swym królestwie, gdzie wiecznej chwały blask, daj, by tam nie zabrakło nikogo spośród nas.** Bart PANLub 3/452.

**59 – Niech cię [Bóg] łaski swej światłością napętnia, byś wsym wonnością był i drzewem pożytecznym, Bogu twemu ukochanym.** Krzyż WiM 5/79.

**60 A – Jezus jest światłością (dusz ludzkich).**

**a.** *O Jezu, światłości! Ta noc przeminyła, a jasność łaski Twojej mnie znowuj ogarnyła.* Krzyż WiM 5/64.

**b.** *Jezu, dusz ludzkich światłości, oświeć nas z twojej litości, który z Antonim cudami słyszysz, zmiłuj się nad nami.* K 22 Łęcz 174.

**c.** *A ponieważ dzień tyn mniunął, buńdź dusy my światłośció i zgładź grzych mój z ciymnośció.* Krzyż WiM 5/67.

**d.** *Przysyetym i jo tu do wos przy mojej światłości i powiadam wam dzisiaj o mojej radości.* Krzyż WiM 5/17.

e. *Bo gdy Tyś jest, Światłości, tam nie skodzo ciymności.* Krzyż WiM 5/67.

f. *Pani na niebie początkiem i końcem. Syn się Jój zowie światłość ze światłości, co to za Matka wiedzą mądrzy, prości.* K 23 Kal 253.

**60 B** – *Jakaż Cię męczy Miłość i dręczy? O światło świata! W niebie odpłata, Zbawienia sprawco, Obrońco i dawco.* Miłk Pas 599.

**61 A** – *Jezus jest proszony, by ludziom (jego) światło (jego oblicza) świeciło /rozświecało ciemności.*

a. *Racz mi, Panie, błogostawić i serce moje oświeć światłością oblicza Twego, użycz mi pokoju swego.* Krzyż WiM 5/66.

b. *Pobłogostaw, Panie, okaż zmiłowanie, okaż nam oblicze swe, niech nam śwyci światło Twe.* Krzyż WiM 5/94.

c. *Pan ognim swój światłości rozświca moje ciymności.* Krzyż WiM 5/80.

**61 B** – *Jezus żyje, więc mni da zmartwychwstanie i zbywanie. Wzniesie do światłości mnie, tej ufności trzymam się.* Krzyż WiM 5/93.

**62 A** – *Wierny prosi, by oświecała go światłość/promień światłości Ducha Świętego.*

a. *Miłość Ojca niech mnie wzmacnia, łaska Syna niech posila, a światłość Ducha Świętego niech oświeci mnie grzesznego.* Krzyż WiM 5/66.

b. *Duchu, Boże najświętszy, spuść nam łask jak najgorętszych, promień twojej światłości.* Bart PANLub 1/450 pieśń śpiewana na Zielone Świątki.

**62 B** – *Wierny prosi Ducha Świętego o światłość.*

*O Duchu Śwytnty, do nas przyjdź, jak do swygo mniyskania wnijdź, przybuńdź syrca światłości. ... Światłość, radość, z.iwot w niebie das, gdy Ciebie tu wzywamy, przetoż do Cie przybywamy.* Krzyż WiM 5/50; podob.: *Duchu Święty, przyjdź, prosemy, twojej łaski nam trzeba, niech nauce postąpiemy, objawionys nam z nieba, niech ją pojme z łatwością i utrzynam z całością, Twą światłością oświecony, w dobrém będe utwierdzony.* K 45 Gór 316; *Przybądz, Duchu Zbawicielu, dusz ludzkich nauczycielu. Racz łaską swoją obdarzyć, serca któreś raczył sprawić. Tyś pocieszycielem zwany, darem Bożym mianowany, żywém źródłem i miłością, ogniem i duszną [duszy] światłością.* K 23 Kal 94.

**63** – *O, przesłiczny obrazie na miejscu takowem, kto przyjdzie utrapiony, wnet się stanie zdrowem. Utrapieni i chorzy będą uzdrowieni, za przyczyną tej Panny [Matki Boskiej] od Syna zbawieni. Bo się jasna koruna w Polsce rozświeciła, śliczna Panna Studzienna w dworze przemówiła. Upodobała sobie mularza jednego, który już na śmierć leżał, tak ciężko chorego.* K 50 Sa-Kr 371, war.: K 22 Łęcz 169, K 46 Ka-S 340, K 42 Gór 305, K 21 Rad 90; *Bo się nam Jasna Góra w Polsce oświeciła, slicna Panna Studzienna może przemówiła.* Stoin Żyw 26.

**64** – *Matka Boska świeci/jasnieje/wschodzi jak jutrzienka/na pół świata/światu.*

a. *Ranna jutrzienka świecąca, Pani nasza kochająca W Okulicach zajaśniała, by nas z Bogiem pojednała.* Nyr Kar 58.

b. *Z wyroków nieba Maryja się rodzi, Matką Boskiego Syna, przed Słońca wejściem, ta Jutrzienka wschodzi i już świecić zaczyna.* K 28 Maz 349.

c. *Wyśła gwiazda z kraju świata, zaświeciła na pół świata. Nie byłać to gwiazda morską, ino była Matka Boska.* K 73 Krak 1/491.

d. *Witaj jutrzienko rano powstająca, śliczna jak księżyc, jak słońce świecąca. Ty świecisz mile światu – Częstochowie, gdzie czołem biją świata monarchowie. Tobie z dwunastu gwiazd koronę dano. Na Jasnej Górze jaśniejsza nad słońce.* K 19 Kiel 134.

**65** – *Matka Boska wschodzi/zstępuje w światłości jako zorza.*

a. [Pieśń o Wniebowzięciu:] *Weselcie się nieba, piękności morza, gdzie Matka Boska światłości wschodzi jako zorza. Wychodzi z pustyni świata gospodyni, w zasługi obfita, gdy ją anioł wita.* K 33 Chel 155.

b. *W słonecznej światłości Najświętsza Panna na ziemię zstępuje jak zorza ranna.* Bart PANLub 3/548.

**66 – Zawitaj, pełna łaski, prześliczna światłości, Pani na pomoc świata spiesz się, zbaw nas złości.** Bart PANLub 1/97 [„Godzinki do Najświętszej Marii Panny”].

**67 – Matka Boska objawia się w jasności.**

a. *Dzieci na widok [pani ślicznie ubranej] aż ostupiały, gdy jasność wielko przy niej ujrzały. Była tak piękna, na twarzy miła.* Bart PANLub 3/443, war.: Bart PANLub 3/444.

b. *O, jak cudownie Maryja jaśniała, kiedy na klonie się nam objawiała.* Krzyż WiM 5/118.

c. *Dziewczyna po drwa spiesz i cud się przez nią stał, wybrał ją Bóg wśród rzeszy. . . . U białych groźnych skał, niezmierna jasność płynie, wiatr dziwny głośno wiał ku kłęczącej dziewczynie.* Bart PANLub 3/489.

**68 – Jasność bije od obrazu Matki Boskiej.**

a. [Gospodarz schował obraz Matki Boskiej Gidelskiej do skrzyni.] *Gdy te skrzynie [komornica] otworzyła, jasność wielka uderzyła. Gospodarzu, źle u ciebie, kościelnu rzec mas u siebie.* TN Zawady 1987, war.: K 21 Rad 90, K 17 Lub 13, K 6 Krak 527, K 73 Krak 1/488–489; . . . *jasność wielka ją okryła . . .* Dyg Kat 338; nadto war.: Biel Kasz 2/12, Bart PANLub 3/442.

b. [Matka Boska objawiła się rolnikowi, który orał par bydłety i wyorał obraz święty.] *Bydłeta jasność ujrzała na kolana popadała.* Bart PANLub 3/441.

c. [O obrazie Matki Boskiej Częstochowskiej:] *Maryja jaśnieje, a światłość goreje nad jej obrazem.* Bart PANLub 3/608 i nast.

d. *Gdy gromił pod Wiedniem Turczyzna król Jan, twój obraz wśród blasku na gruszy był dan. Zdrowaś, zdrowaś, Leśniańska Pani, . . . Wryty w kamieniu światłością swą lśni i lękiem przejmuję, i wzywa do czci.* Bart PANLub 3/604 [pieśń pielgrzymkowa].

**69 – [Św. Dorota odrzuca zaloty króla.] Kazał król wody nanosić, święto Dorote umrozić. Święta Dorota wstąpiła, wyszła jaśniejsza niż była.** Krzyż WiM 2/109.

**70 – Bóg oddzielił noc od światła.**

*Gdys utwierdzał fundamenta Na tym okręgu ziemi, Kiedyś noc od światła dzielił, Dał im porządek piękny; Ja [Matka Boska] z nim pracowała Wždy we wszystkich rzeczach.* Zow Bib 74.

**71 – Śpiew cherubów wspaniały głosi Marii pochwały, czyste duchy w swej jasności nikną przy jej czystości.** Bart PANLub 3/617.

#### PIEŚNI O ŚWIĘTYCH

**72 – Światłość bije od palca świętego Stanisława.**

*Kanonyści śmiałość wzięli, pogrzeb [św. Stanisława] z żalem czynić jeli. A gdy członki znoszą pilnie, Same się zrosły usilnie. Palca tylko nie dostało, lecz i ten się wrócił cało, bo światłością pokazana, dała go ryba splatana.* Nyr Kar 50, por. legendy i podania nr 100C.

**73 – Słońce, księżyc, gwiazdy napęłniają świat jasnością.**

*W tej wieży dał [Diaskorus] wymalować, bogi swoje wyrysować, słońce, księżyc z planetami, rozmaitymi gwiazdami. Od tych [św. Barbara] oczy odwróciła, ku niebu okiem patrzyła, jako ten świat oświecają, jasnością swą napęłniają. Myśli, kto ten świat sposobił i gwiazdami przyozdobił, kto nim rządzi i sprawuje, i kto nad nimi panuje.* Nyr Kar 128, war. Bart PANLub 3/468.

**74 – Jezus otacza w więzieniu swym światłem męczennice Barbarę.**

*Będąc w tych mękach [św. Barbara] zemdlona, do więzienia jest wrzucona, żeby się snąć namyśliła, a Jezusa opuściła. Lecz gdy o północy światło wielkie się wtenczas znalazło, które pannę otoczyło i więzienie oświeciło. Wtem Jezus wstąpił w ciemnicę, pozdrowił oblubienicę. Cieszą ją w męce, boleści, w utrapieniu i żałości.* Nyr Kar 129, war. Bart PAN Lub 3/469.

## PIEŚNI ZA OBRAZEM

75 – [O Matce Boskiej:] *I z serca łaski rzuć nam promienie w niebie, na ziemi dokoła blask. Z serc ludzkich grzechu niech znikną cienie, tyś ich nadzieją i panią łask.* Bart PANLub 3/568.

## PIEŚNI PIELGRZYMKOWE

76 – [O Matce Boskiej:] *W katorgach Sybiru twój obraz też lśnił, pocieszał powstańców, dodawał im sił. . . . I cudem nad Wisłą rozgorzał twój blask, bolszewik się cofnął, lud doznał znów łask.* Bart PANLub 3/598.

## PIEŚNI DZIADOWSKIE

77 – **Zmarła matka przychodzi do dzieci, rozświetlając ciemną izbę.**

*Domostwo ją [zmarłą matkę] witało i o krzywdzie [od macochy] znać dało. Jak do izby wstąpiła, ciemność jej oświeciła. Działki jak ją ujrzały, zaraz matkę poznały.* Nyr Kar 306–307, war.: K 19 Kiel 143, TN Nedeżów 1977, podob.: [Zmarła matka przychodzi do swych dzieci.] *Jak do jizby wstąpiła, jasność się uderzyła. Nasza mamu kochana, daj nam mleka ze dzbana.* Bart PANLub 5/334 [pieśń sieroca], por. opowieści nr 109A.

78 – [Skarga dziecka do zmarłej matki na macochę.] *Matuchno moja miła! Pierwej tyś mi świeciła, gdy mię głowa bolała, ażem dobrze zasnęła. Dziś bez światła legamy, wielką ciemność wciąż mamy, w zimę srogą cierpimy, bez pierzynki gdy śpiemy.* Nyr Kar 307.

79 – *Bo w ten dzień [Zielonych Świątek] i w tych godzinach ludzie po wszystkich krainach w kościołach Boga chwalili . . . za on dar Ducha Świętego, na udzielon do dobrego, aby nas wiodł od ciemności i od złego do światłości.* Nyr Kar 79.

80 – **Maryja staje w jasności przed królem Sobieskim.**

*Wnet Maryja z nieba spieszy, króla w tym strapieniu cieszy, Aby się opierał śmiało, chociaż Turków jest niemało. W jasności przed królem staje, miecz przez anioła podaje.* Nyr Kar 58.

81 – **Rodzice proszą o światłość wiekiustą dla swojej zamordowanej córki.**

*Dzisiaj rodzice w rozpaczę Za córką swą ulubioną – Wiek młody w grobie złożyła, Niewinnie tak poraniona. Ach, Boże, któryś jest w niebie! Tyś widział jej serce czyste, Racz jej udzielić królestwa I światłości wiekiustej!* Nyr Kar 244; por. modlitwy i modlitewki nr 19.

82 – [Po latach znaleziono ciało górnika w kopalni, które leżało niezmienione przez pięćdziesiąt lat.] *A gdy go dopsiró spod zymuskij ciymności wynieśli na ziemnie do lubyh swatłości, to nicht go nie poznoł.* Krzyż WiM 2/129, war.: . . . *wynieśli do góry, do lubyh swatłości* . . . Krzyż WiM 2/130, war.: LL 1959/3–4/89.

## PIEŚNI PARTYZNACKIE

83 – *Jasny świt się roztoczy, Wiatr owieje nam oczy I odetchnąć da płucom i rozgorzeć do krwi.* Szew Niech 565, war.: Świr Pieś 404, 405.

84 – *Wśród nocy ciemnej, niedługo może trąbka do boju zawoła. Na niebie jasne powstaną zorze, rankiem opuścim swe siola.* Szew Niech 398.

## PIEŚNI PIJACKIE

85 – *Testament mam w gotowości, mógłbym umrzeć w każdy czas. Pochować mnie bez światłości, o to tylko proszę was.* Lom Śląsk 337.

## PRZYŚPIEWKI ŻARTOBLIWE

86 – **Światło widać przez dziury w ubraniu.**

a. *Zatkaj dziurę wiechciem, bo ci światło widać, Jak szynkarka zobaczy, to was będzie ścigać.* Kot Las 233.

b. *A odwróć ten kozuch do góry kudłami, a niechże to światelko nie świeci nad nami.* Krzyż Kuj 1/187.

## BALLADY

**87 – Światło w kościele – przed ślubem dziewczyny.**

*Chłopiec wstąpił do kościoła, widzi światło wszędzie, rozgląda się dokoła, co to z tego będzie. Widzi swoją ukochaną przed wielkim ołtarzem, stoi biała jak lelija z panem młodym razem.* Folk Łódź 219, zob. też pieśni miłosne i zalotne nr 50.

**88 – Zdradzona dziewczyna życzy kochankowi, by jego oczy na tym świecie światła nie widziały.**

*Żegnam was tatusiu, mamusiu serdecznie, bo ja od was idę na tamten świat wiecznie. A te jego [chłopca] nogi, co do mnie chodziły, żeby na tem świecie z ciała odleciały. A te jego rączki, co mnie przyciskały, żeby na tem świecie bezwładne zostały. A te jego usta, co mnie całowały, żeby na tem świecie kamienne zostały. A te jego oczki, co mnie śladowały, żeby na tem świecie światła nie widziały. Ta młoda dziewczyna, która pokutuje, niech sie ten Wawroński na świecie zmarnuje.* MWL Brzeźnica Bychawska 1978; por. zlorzeczenia nr 16.

**89** – [Dziewczyna dostała się do piekła:] *Dostałam sie do piekła, nie widza jasności, Tylko tukej ciemności.* Pieś Śl 2/62.

## BAJKI I BAŚNIE

**90 A – Baba/mieszczanie wnoszą wiadrem/miechami, garnkami, łopatami światło do chałupy/ratusza.**

**a.** [Gadka o głupich: Mężczyzna szuka trzech głupich jak jego żona.] *Zatrzymał się w jednej wsi, gdzie baba wносиła wiadrem słońce do chałupy. Rzecz miała się tak: chałupa była bez okien, a baba chciała światło mieć, stawiała więc wiadro wody na polu i niby ze słońcem wносиła je do izby, z czego oczywiście nic nie było, tylko baba pracowała próżno od rana do nocy.* K 73 Krak 3/11, war. zob. Krz PBL nr 1245, zob. Etnl 1994 Bart 167.

**b.** [Mieszczanie wybudowali ratusz.] *Jak go już mieli cały skończony, to zawołali wszystkich ludzi i uroczyście go otwarli. – Ludzie, tu nic nie widać, nie deptajcie się – zaczęli wszyscy wołać. – Co tu taka ćma? – Dyc tu światła nie ma! . . . Okna wstawić! – A inaczej nie idzie? – Czemu nie? Idzie! Musicie z dworu do budynku światło wnieść! Wtedy ten burmistrz zwołał wszystkich i powiedział: – Ludzie, będziemy do ratusza światło wnosić! No i wnosili miechami, garami, kiblami, łopatami – czym kto mógł.* Sim ŚlOpol 82, ts. Sim Księg 46, war. zob. Krz PBL nr 1245.

**90 B** – [Baba mieszkała w domu bez okien i nie wiedziała, co zrobić, żeby do domu dochodziło słońce.] *Chłop wzion siekierę i wyrąbał w ścianie okna i zaraz było w izbie światła, słońca dość.* Jaz Spis 249.

**91** – [Kot przemówił do księcia ludzkim głosem, prosząc, aby poszedł za nim.] *Nie było to przejście zbyt wygodne, człowiek musiał pełznąć jak gad, powietrze zgniłe i duszne; księżę zaczął żałować swej łatwowierności, chciał się cofnąć, lecz odwróciwszy głowę widzi, że otwór za nim zasypuje się i ciemność nastaje grobowa; . . . Wtem ujrzał przed sobą wielką światłość, niepodobną atoli ani do światłości słońca, ani do światłości księżyca, gwiazd lub ognia na ziemi. Była to światłość ludziom nieznaną, a oświecająca zarazem i wzrok, i umysł, jakiej nam i pyszny wiek nasz 19-ty nie wytłumaczy, bo księżę, olśniony tą jasnością, widział i przyszłość swoją, i przyszłość ludów, i nowe coraz wynalazki.* K 46 Ka-S 505.

**92** – [Górnicy zasiedli w południe do posiłku.] *Naraz w stropie solnym nad siedzącymi zaczął się rozlegać łoskot i turkot, jakby kto wozem jeździł, a gdy robotnicy spojrzeli w górę, widne były dwie ręce wystające po ramiona ze sklepienia. Po małym czasie dała się słyszeć żałośliwa prośba: „daj-ta chleba, dajta! – dajta światła, dajta!” Z młodszych rzekł jeden do chłopca: a daj mu światła”, a sam powstał i ukroiwszy kawał chleba, już miał go podrzucić pod strop, ale wozak stary zatrzymał niedoświadczonego, bo wspomniał jako przed laty jeden z górników chleb rzuciwszy proszącej duszy, uderzony został w głowę bryłą soli z góry spadającej i życia się zbawił. „Innego mu tam chleba i światła trzeba”, dodał stary i ukląkł. Za nim poklekali*

wszyscy obecni i odmówili Anioł Pański i Wieczny odpoczynek. Wtedy ręce napowrót się cofnęły do stropu solnego, a miluchno i pobożnie podziękowały wszystkim za zbawienie. K 5 Krak 66.

### 93 – Światło bije od złotego piórka.

a. [Pewien pustelnik zaszedł do zakłętogo miasta.] *Bez páre dni wydawali im światło, a potém im brakło na jedén wieczór. Tén źróbek mu gáda: ej, wiés, có, más piórko, tó se zaświeć. Tén ziąn, wyjąn tó piórko ze skrzynki, a tu taki był "od niego blysk, có do innyk stajni bez ściany widzieć było. Tak parobcy sie dziwowali, có un tó takiego má i dali znać dó pana, a tén pán miał matke carownice.* ZWAK 1881/252.

b. [Chrzestna matka dała swojemu chrześniakowi złote pióro. Mówiła mu:] *Jak pojedziesz, trefis w jedno królestwo. Bedzies tamuk za pisárza, to ci już nie trza bedzie światła, bo od tego pióra bedzie taká jasność, co bedzies móg pisać.* Cisz Sławk 264.

### 94 – Śmierć pokazuje chłopu/chrześniakowi w podziemiach światła ludzkiego życia.

a. *I powiodła go [Śmierć – chrześniaka-doktora] do gęstego boru, gdzie między gałęziami drzew ujrzał mnóstwo światel i światełek. Zapytana, co by to znaczyło, Śmierć mu odpowie: „Te świeczki, które tu widzisz, są to płomyki żywota ludzkiego, w miarę jak się która dopala, przychodzi i życie ludzkie do swego kresu; a gdy się dopali i zgaśnie, to i umiera człowiek.”* K 8 Krak 137.

b. *Przyšli oboje [Bartek i Śmierć] do jakisik lochów pod ziemią, kiej sie świeciło masa światel: jedne świeciły sie jaśnij, drugie nie tak jasno, a jedno światło o mało nie zgasło. Bartek pytał sie Śmierci, co oznaczają te światła. Óna mu odpędziła, ze to są światła tych ludzi, co zyją na ziemi. One jasno sie świecą, jak ludzie zdrowi, a jak chorzy, gorzy sie świecą. «A to światło, co ledwo nie zgaśnie – to twoje: wybawiłeś życie królowy, ale sám za nią musis umierać!»* Jak to wyrzekła, światło zgasnęło i Bartek upadł nieżywy na ziemię. Święt Nadr 388.

c. *[Łukasz poszedł ze śmiercią do jej pałacu. Śmierć pokazała mu dusze żyjące:] – To wielkie światło to dusza waszego syna, a to małe – to wasza. – Śmierzciuchno kochana, dolej mi oliwy, bym dech dłużej nosił! – Na nic, na nic. Śmierć jest sprawiedliwa. Pan Bóg wam na tyle oliwy wyznaczył.* Wojew Opocz 32, podob. Wojew Opocz 34–35.

d. *Wprowadziła go [Śmierć – króla-chrześniaka] do ciemności piekielnych pod ziemię. Tam zobaczył palących się tysiące światel różnej wielkości, jedne wielkie, drugie mniejsze, trzecie jeszcze mniejsze, a czwarte zupełnie małe. Niektóre z nich gasły, a inne się zapalały, i tak na zmianę. – „Widzisz” – rzekła śmierć do młodego króla – „całkiem małe światła należą do noworodków, małe do dzieci, średnie do tych, co są w najlepszych latach, a te duże należą do starców.” – „Pokaż mi moje światło życia” – rzekł młody król do śmierci, myśląc, że jego światło będzie jeszcze wysoko. – „Kochany chrześniaku, oto” – i pokazała mały knocik. [Chrześniak zgasił szablą swoje światło i rozkazał śmierci zapalić drugie. Śmierć przyniosła długą i grubą świecę i zapowiedziała królowi, że teraz na ziemi ludzie nie będą umierać aż przez sto lat. . . ]* Wtenczas wszystkie świece teraz zgaszone zapalą się od nowa. Nec Kasz 89–90.

95 – *[Bogusław wraz z Urszulą znaleźli się pod ziemią.] Krótki czas tylko znajdowali się w ciemności. Bo zaraz potem ujrzeli nad sobą ogniste sklepienie, które nie było nic innego jak okrąg ziemi, świecący wewnątrz podobnie do zorzy północnej, a tak jasno, iż mało się różnił od światła dziennego.* K 14 Poz 135.

#### LEGENDY I PODANIA

### 96 A – W światłości ukazują się Matka Boska.

a. *[Dziedziczka Gostynia, zagorzała kaccerka z gostyńskiego zamku, kazała swoim słuzalcem skruszyć figurę Matki Boskiej Bolesnej], ale gdy nawet młotami dokazać tego nie mogli, ani się ogień świętej figury jąc nie chciał; wrzucono ją i gnojem przywalono w polnej studzience, która teraz obmurowana tam przy kaplicy, poniżej klasztoru się wznosi. W trzydzieści lat potém dopiero ukazała się nad studzienką w światłości nieskazona Bogarodzica,*

i lud pobożny wziósł Ją do drewnianego kościółka, stojącego niegdyś na świętej – górze za miastem. K 10 Poz 365.

**b.** Na górze [w miejscowości Włociejewki pod Książem] w gęstwinie boru nad kamieniem, na którym wyryte były stopy Matki Boskiej, pokazał się jej obraz a nad obrazem luna światła. K 9 Poz 38.

**c.** Na owym tedy kamieniu [gdzie dzisiaj jest furta klasztoru bernardynów w Wymyślinie] pastuszkowie dojrżeli nadprzyrodzone światło, a jednemu z nich N. Panienska, widomie okazawszy się, powiedziała, że miejsce to synowi jej nader jest miłe i chce, aby w nim zakonnicy we dnie i w nocy bożą chwałę głosili. K 41 Maz 6.

**d.** Diabeł kazał podpisać bydnarzowi rejestr, o czym w domu nie wi. . . . [Miał oddać syna diabłu.] Matka Boska odjęła od niej [od żony bednarza] to dzieciątko ji poszła za bydnarzym do lasu. Diabeł jo zobaczył, ji jasność, ji wyrzucił ten rejestr, ji wrócili du domu, z radościu. Bart PANLub 3/647.

#### **96 B – Jasność bije od Pana Jezusa i Matki Boskiej.**

A ludzie, có po polak robiyli, uklękowali, bo tó był Pán Jezus i Matka Boská, có z tém dzieckiem śli. Bo taká jasność była uod tyk dziadków. . . . I uobrali tému dziecku miano Helisia i zašli dó domu i dostawyli tému dziecku kuferek piniędzy na siedém roków, a za siedém roków tó przydémny po ciebie. ZWAK 1881/235.

#### **96 C – W światłości ukazuje się św. Franciszek.**

Wśród puszczy i knieji błakali się tylko pastérze lub myśliwi; tym to pierwszym, na pagórku zwanym wówczas Rywałd czy Wyrwałd objawił się w światłości św. Franciszek i żądał w tém miejscu kaplicy. K 10 Poz 13.

#### **96 D – W światłości objawia się św. Antoni.**

Tradycya mówi, iż św. Antoni objawił się tu na górze [w Radeczniczy] wśród światłości w dniu 8 maja 1664 Szymonowi biednemu tkaczowi i przyrzekł uzdrawiać chorych i kaleków. K 16 Lub 15.

#### **96 E – W światłości w kościele św. Wita ukazuje się cudowny młodzieniec.**

R. 1109 Bolesław Krzywousty zgromadził tu swe wojska przeciw Pomorzanom; przy czém podają o cudownym młodzieńcu, który otoczony światłością, ukazał się na kościele św. Wita i wojsko przeciw Nakłu prowadził. K 3 Kuj 36.

#### **97 A – Bóg objawia się poprzez jasność i grzmoty.**

[Książę Kazimierz Sprawiedliwy wybrał się na łowy.] Zbierało się na burzę. Deszcz, błyskawice i pioruny grozą napętniały puszcę. Książę, osamotniony i bezradny wobec rozszalałego żywiołu, schronił się z koniem pod drzewem. Nagle oślepiła go wielka jasność i poprzez grzmoty usłyszał słowa: – Kazimierzu, zbuduj w tym miejscu świątynię, a dożyjesz późnej starości. Książę zsiadł z konia, ukląkł na ziemi i przyrzekł wykonać polecenie. Wojew Opoz 88, ts. LL 1962/3/34.

#### **97 B – W jasności wiecznej u Boga siedzi św. Wojciech.**

[Ukazał się przy swym grobowcu św. Wojciech.] Zaprowde powiadom wom – powiado – wierzcie, a wiara uzdrowi was. Jo na tyn przykład byłem zamordowany, i cóż mi pogaństwo zrobiło? Siedze se w szczęśliwości niebieski u Pana Boga w Trójcy Święty Jedynego, a w jasności wiecznej, amen. Pig Wyb 291.

#### **98 A – Światło/jasność otacza obraz Matki Boskiej.**

**a.** Kiedy była północ, z wielkiem zdziwieniem swoim spostrzegli wielką światłością obraz otoczony, a światłość ta dwa razy im się przedstawiła; z początku mniemali, że światłość ta pochodziła od latarni. K 22 Łęcz 269.

**b.** Sąsiedzi, a nawet i ludzie obcy, wkrótce (1675 r.) po przyklepieniu tego obrazka [z Matką Boską], zaobserwowali jakieś światło nad stodółą, które z każdym dniem rano i wieczór stawało się widoczniejsze, co nawet pewnego dnia zrobiło ogromny popłoch na wsi, albowiem



sadzono, że stodoła się pali. . . . Stodoła stała nietknięta, lecz blask osobliwszy udzielał się z jej wnętrza. Ludu coraz więcej gromadziło się, albowiem jasność ta niczym niewytłumaczona, trwała ustawicznie. K 22 Łęcz 271.

c. Widywano go też (ów obraz [Bogarodzicy]) nie tylko dawniejszych wieków, jako starzy ludzie świadczyli, ale też i za świeższej pamięci światłem otoczony, które podczas ciemnej nocy daleko z kościoła wynikało i go pokrywało. K 15 Poz 186.

d. W czasie rabunku Szwedów [obraz Matki Boskiej] porzucony pod ławę . . . umieszczony był w drewnianej kaplicy za wsią; lecz widywana tamże jasność, spowodowała przeniesienie tego obrazu do kościoła. K 23 Kal 228.

e. [Pobożny zakonnik karmelitański biegły w malarstwie zaczął malować obraz Matki Boskiej Łaskawej. Przerwał malowanie, nakreśliwszy tylko główne rysy obrazu, bowiem dzwon klasztorny wezwał go na wieczorne pacierze. Po modlitwie okazało się, że obraz był już ukończony.] *A nie tylko on sam, ale i tłum pobożnych . . . dał świadectwo cudownemu zjawisku. Co więcej, przez szereg nocy widzianą była wielka światłość okalająca obraz. Wyznaczona . . . komisja stwierdziła autentyczność wypadku.* K 73 Krak 2/438.

#### 98 B – Światło ukazuje się nad obrazem św. Barbary.

Rybaczka, która kupiła obraz św. Barbary w Gdańsku i wiozła go do domu zażegnywała nim burzę, podnosząc go wysoko. Obecni na kutrze rybacy modlili się o ratunek. Nagle nad masztem ukazało się światło, które tam pozostało, dopóki nie wylądowali. Potem znikło. Rybacy twierdzą, że św. Barbara uratowała im życie. Stel Pom 198.

#### 99 – Światło/światłość (niezwykłe/nadzwyczajna) ukazuje się w kościele/nad kościołem.

a. Kiedy Szwedzi w r. 1657 zajęli Sandomierz, i jeden z ich pułkowników obrał sobie pobyt w celi przeora klasztoru, pewnej nocy, w czasie jutrzni śpiewanej w chórze przez kilku zakonników w klasztorze pozostałych, ujrzał on przez okno wychodzące na kościół jakieś niezwykle światło oraz znaczną liczbę zakonników w kościele. [W czasie przeszukiwania kościoła nikogo nie znaleziono.] K 20 Rad 282.

b. Rektor szkoły przy kościele św. Pawła oraz Wojciech Pirek, obywatel sandomierski oświadczyli księdzu Dzierzędze kanonikowi, iż kilka razy widzieli światło niezwykle nad kościołem św. Jakuba, a nawet słyszeli harmonijne śpiewy i że kilka osób chorych doznało tu cudownych uzdrowień. K 20 Rad 283.

c. Tegoż roku 1785 dnia 12 sierpnia ksiądz Selwester Zieliński, proboszcz w Gralowie (później kanonik płocki i dziekan Raciążki) w nocy około 10 widział światłość nadzwyczajną w kościele, trwającą przeszło pół kwadransa, prócz tego widział gwiazdy w oknie i po ścianach kościoła biegające i czasem całe okno okrywające. Od wielu w opisanym sposobie jasność w kościele Koziebrodzkim widziana była i takową zeznali. K 27 Maz 381.

d. [W dzień Wszystkich Świętych pewien człowiek pojechał na polowanie. W noc ujrzał światło, kazał więc furmanowi skierować się ku niemu. Zbliżywszy się, zobaczył kościół, a wokoło niego klęczących dziadów.] *Wszedłszy do kościoła, . . . zobaczył że biskup konsekruje właśnie pewną bardzo ładną zakonnicę, zawołał na głos: jakaż śliczna! – W tej chwili sąsiad jego dotknął go zimną i jakoby skostniałą ręką, i mówi: Módl się! Gdy złękniiony pan odrzekła: Zdrowaś Maryja! – wtedy sąsiad powie: kiedyś nabożny, to cię przestrzegam i szczerze radzę natychmiast stąd uciekać.* K 11 Poz 44.

#### 100 A – Światło bije od krzyża, który – zanurzony w czasie posuchy w źródle – sprawia, że wytryska woda.

Gdy nad wsią i okolicą [Lubochni], tak wielka raz panowała posucha, że ludzie i bydło i cała natura obumierała z pragnienia choć kropelki rosy lub dżdży, ojciec jeden wybiegł zaczepnąć dla chorej dziecińy wody w stoku, lecz mimo trzykrotnego zanurzenia wiadra, ani kropelki wydostać nie mógł, – biegnie on do chaty, porywa krzyżyk ze ściany, całuje go i za-

nurza. . . . Wówczas wytrysnęła woda . . . w głębi zaś źródelka, gdy kto nie spojrzy, błyszczą światelko z tego krzyża. K 24 Maz 32.

**100 B – Światło bije w miejscu, gdzie zbrodniarze zakopali Najświętszy sakrament.**

[Zbrodniarze skradli Ciało Najświętsze w skrzynce (puszce) schowane, a gdy się przekonali, że jest ona pozałacana, nie zaś złota, wrzucili ją w błoto.] *Wnet miejsce to rzesistem światłami niby pochodniami, dzień i noc świecić się zaczęło.* K 5 Krak 17.

**100 C – Jasność unosi się nad szczątkami św. Stanisława.**

[Bolesław Śmiały zamordował biskupa Stanisława.] *Członków, nad którymi unosiła się w nocy jasność, strzegło czterech orłów i odpędzało żarłoczne ptastwo przez trzy dni; członki te po przybyciu kapłanów zrosły się, a w nocy widziano przy ciele świece gorejące, które się same zapaliły.* K 5 Krak 13; por. pieśni o świętych nr 72.

**101 – Karczmarz ginie w karczmie spalonej od światłości Chrystusa, odbierającego kapelusz przepity przez św. Piotra.** Krz PBL nr 828.

**102 –** [Pewnego razu król Chrobry wybrał się na łowy. Przypadkowo natrafił na teren wykarczowany przez pustelników, zapoznał się z nimi i dał kosztowności. Dworzanie królewscy wpadli w gniew. Podpalili chaty pustelników. Barnaba – jeden z pustelników był wtedy u króla, poszedł zwrócić mu jego kosztowności. Miał widzenie, że na jego braciach dokonuje się mord.] *Jakoż król wysłał zaraz łuczników gwoli schwytania morderców i wnet ukazała im się wielka światłość ponad puszciami i wiodła ich na miejsce dokonanej zbrodni. Była to luna bijąca od chat podpalonych przez zbójców, którzy rozum utraciwszy wokół nich biegali jak błędni.* Siem Pod 36.

**103 – W zwaliskach zamku (niegdyś Grodzieckich, później Gurowskich) błąka się cień pokutnicy, córki dawnych dziedziców; wtedy o północy jasne światło bije z wyszczerbionych okien, a widmo przez nie się przesuwają.** K 23 Kal 12.

**104 – Król utraciwszy światło dzienne, nagle wjechał w ciemności wielorybiego brzucha, który lubo łatwo wszystko trawił, miał jednak dużo kłopotu z opasującym banie łańcuchem.** K 8 Krak 105.

**105 – Jasność na morzu pochodzi od ognia piekielnego, który bucha w tym miejscu.**

Znad brzegów zatoki Puckiej można częstokroć dostrzegać w stronie południowo-wschodniej, mianowicie Nowego Portu, (gdzie „martwa Wisła” łączy się z Bałtykiem), wielką jasność na morzu, która uchodzi za zwiastuna bliskich „szturmów” czyli burz. Tamtejsi polscy rybacy mówią wówczas, iż „miłga się”, inaczej „morze się pali”, a przyczynę objaśniają w ten sposób. Dawno temu żył w Gdańsku pewien kapitan okrętowy, któremu źle się wiodło. Zgodził się on wystawić cyrograf na własną duszę. . . . [Gdy zbliżał się kres życia kapitana, przyjaciel doradził mu, by wypłynął na morze i zażądał od diabła jak najsilniejszego wiatru. Kapitan postąpił zgodnie z radą przyjaciela, zażądał od diabła silnego wiatru z Gdańska do Nowego Portu, kazał swej załodze rozpiąć wszystkie żagle i wyruszył wraz z diabłem na pokładzie. Diabeł nie mógł zatrzymać rozszalałego statku;] stacza się z pokładu i wpada z łańcuchem do morza. W ten sposób kapitan został ocalony, a diabeł ze złości, że mu się nie udało porwać duszy do piekła, począł gryźć ów nieszczęsny łańcuch, – leży więc i gryzie go do dziś dnia na dnie morskim tak, że aż ogień piekielny w tym miejscu bucha. Wisła 1916/115.

#### OPOWIEŚCI

**106 –** Z księżycem podobno tak rzeczy się miały: szatan, który zawsze się Panu Bogu sprzeciwiał i przez zazdrość chciał mu przedrzeć, uroił sobie, że i on potrafi zrobić taki sam świat piękny. Zakradłszy się więc, porwał Panu Bogu kawałek słońca, ale musiał zaraz wypuścić z ręki, bo mu palce popiekło. I wtedy z kawałka tej jasności skradzionej utworzył się księżyc. K 42 Maz 362.

**107 – Jasność bije z nieba.**

Bóg ojciec też kazał właśnie otworzyć bramy niebieskie: taka jasność uderzyła żołnierza w oczy, że zgłupiał. Dopieroż anioł przyszedł i powiada: „Człeku śmiertelny, w cielesnej szacie zmysłów ty tutaj nie wytrzymasz, od blasku oczy ci wyciekną, wracaj na swoje miejsce skądś przyszedł. K 8 Krak 126.

**108 A – Światło odstrasza złe duchy.**

Przez długi czas u sąsiadów słycać było w pobliżu komina skrobanie. Działo się to zawsze w nocy, a gdy ktoś wstał i zapalił światło, stukanie ustawało. Woź Łow 54, podob. Woź Łow 56.

**108 B – Światło z kościółka odstrasza diabły.**

[Ludzie chcąc poskromić diabły wybudowali kościół.] Zawsze świeciła się w nim lampka, a chociaż płomyczek był niewielki, to jednak ze wszystkich stron było widać jasność przebijającą się przez okienka. Ludzie pilnowali, żeby nigdy nie zgasł. To była sprawa gospodyni, aby donieść tyle masła, iżby go nigdy nie brakło. . . Biesi nie mogli tego znieść, nie mogli patrzeć na światelko bijące z kościółka; zdawało się ich parzyć. W dodatku w kościółku postawiono kropielnicę; ta zawsze była pełna święconej wody. Kot Podg 55–56.

**109 A – Światło towarzyszy zmarłej matce, przychodzącej do dziecka.**

Mego menża matka zmarła, a musi za miesioncy dwa ojciec żenił się, brał tam druga. . . I ja sama położyła się i tak o rence pod głowa. Położyła się, zasnęła, potem patrze – stoi. Odemknęło niebo i światło, stoi matka tak. W takim samym, jak wbrana, w białej chusteczcy, w brązowej sukienicy i stoi. Etnl 1998 Biał 284; por. pieśni dziadowskie nr 77.

**109 B – Ze światłem chodzi duch pokutującego ekonoma.**

Umar(ł) ekonom M. . . i chodził potem po świecie za to, że się nie żegnał (znakiem krzyża św.) siadając do obiadu; . . . Widziałem (mówił stróż), że chodziło „coś” wieczorem koło kurnika ze światłem; potem poszło i przesypywało w śpichlerzu. K 7 Krak 57.

## RELACJE POTOCZNE, ZAPISY WIERZEŃ I OPISY PRAKTYK

**110 A – Bóg stworzył świat i oddzielił światło od ciemności.**

a. To jest świat . . . którego Pan Bóg stworzył, dał światło, oddzielił to twierdź [ciemność] dó góry. Czap Mat 60.

b. Według przekazów biblijnych Bóg miał stworzyć światło, ciemności. Później oddzielił ciemności od światła. TN Chołowice 1985.

c. Świat to jeść cała kulia ziemiska, która była kiedyś tako ciemnością. . . . Ali Pan Bóg zawiadywał to ciemnoto, Bóg duch niewidzialny. Zawiadywał to ciemnoto i tak sobie mówił: „Jakby uddzielić to cimmnote i zrobić świat.” I Pan Bóg to cimmnote, co nazywa się twierdź, to w ruskim jinyzku, on jo podniósł dó góry. Jak on jo podniósł dó góry i stało widno. Etnl 1989 Biłg 173.

**110 B – Bóg stworzył światłość: słońce, księżyc, gwiazdy.**

Jak Pan Bóg stworzył ziemie i powiedział: Zróbimy światłość. Pierwsza światłość była największa, było słońce. Druga światłość była mniejsza, był księżyc. A trzecia światłość powiedział Bóg, gwiazdy. Etnl 1990 Mat 177, ts. Czap Mat 96.

**111 – Bogu światła podlegał księżę ciemny.**

Najpierw było niebo, w niem Bóg światłości panował od wieków. – Był tam i księżę ciemny, niżej po lewój Jego stronie, który podlegał Bogu światła. K 7 Krak 3.

**112 A – Bóg światła strącił do piekła Lucypera – księcia ciemności.**

a. Lucyper księżę ciemności, po walce przez Boga światła strącony do piekła, zleciał z nieba razem z 9 chórami aniołów (odtąd już złych duchów) w postaci najdrobniejszego deszczu. K 7 Krak 40.

b. Lucyfer nosił światło przed Panem Bogiem. On był mądry i zawierzony. Ładny był. On zbuntował się i Pan Bóg strącił go do piekła i tam Lucyfer jest przewodnikiem. Zow Bib 189.

**112 B – Bóg działa w świetle, księżę ciemności w cieniach nocy.**

[Bóg zapowiedział księciu ciemności, że stworzy niewiastę, której cały świat kłaniać się będzie, bowiem urodzi jego syna.] *Na te słowa Boga Ojca księżę ciemności podniósł bunt w niebie, mówiąc: „Co, ja księżę niebieskie, Bóg równy Tobie, miałbym się kłaniać jakiej niewieście, istocie słabej, – ach, nie – jam silniejszy w cieniach nocy od światła twego i co ty uczynisz, zniweczę. K 7 Krak 5.*

**113 – Bóg zapowiada, że oświeci ziemię światłem.**

[Bóg światła po stworzeniu ziemi powiedział:] *„Ziemio, świecie ziemski, ty będziesz dla duchów schodami do nieba, oświecę cię światłem, ogrzeję słońcem, abysь rodziła i żywiła, co urodzisz – lecz cokolwiek urodzisz do ciebie powrócić musi.” K 7 Krak 4.*

**114 – Światło zwycięża cienie nocy, gdy Bóg światła walczy z księciem ciemności.**

Straszna była wojna niebieska, światło walczyło z cieniami nocy, miecze aniołów ścierały się z sobą, strony walczące zdawały się być równe. Bóg światła, Ojciec niebieski, zwyciężył księcia ciemności – i z rozkazu Boskiego Archanioła Michała ciał mieczem w głowę przeciwnika Lucypera, nareszcie obalwszy go, świętą stopą swoją strącił z nieba. K 7 Krak 5.

**115 – Światła złe szkodzą ludziom.**

Prócz światel dobrych są jeszcze światła złe. Należą one do rodzaju duchów, szukających pierwszych paznokci i włosów porzuconych na ziemi; dlatego zaś są złemi, że nie mają nadziei dostania się do nieba. . . . Światła złe, gdzie i jak mogą, szkodzą ludziom . . . Światła złe, jakby były wysłannikami piekła, świecą tylko do północy. Święt Nadr 508.

**116 – Od tronu, na którym siedzi Bóg, rozchodzą się wielkie promienie światła.**

Ze swego punktu widzenia utrzymuje lud nadrabski, że Pan Bóg, mający podobieństwo do człowieka, ale bez rąk i bez nóg – siedzi w niebie na wielkim złotym tronie, od którego rozchodzą się wielkie promienie światła. Święt Nadr 544.

**117 – Świetliki świecą, gdy Maryja przewija Jezusa.**

*Tymczasem zapadła noc, mały Jezusek zaczął kwilić, trzeba było go przewinąć. . . Zajączek . . . pobudził robaczki świetliki, które świeciły jak małe iskiarki. . . . I od tej pory małe robaczki świecą w nocy, a że to stało się za sprawą Maryji, nazywają się świetlikami albo iskierkami Maryji. TL 2000/1/21.*

**118 – Oni [Żydzi] nie będą mieć tyle światłości co my, bo nas Pan Jezus odkupił, my gwarantowane mamy zbawienie, a oni nie. . . oni będą odłączeni od nas, oni światła nie będą mieli.** Zow Bib 163.

**119 – Zioła pomocne w leczeniu chorób / odpędzaniu burzy zbiera się w pierwszy piątek światła przed wschodem słońca.**

**a. Główne na trawy zbieranie jest w pirsy piontek światła rano, jeszcze przed wychodem słońca.** Baz Tatr 156.

**b. Głowacina – na odpędzanie burzy. Rośnie na miedzach. Zbiera się ją w nowy piontek światła i święci.** Baz Tatr 159.

**120 A – Jasne światelko płonie tam, gdzie diabeł pilnuje złota.**

Tu, w olszynie nad Szoryńskim potokiem, powiedziała [kobieta] do swego sąsiada, który jej towarzyszył: *Tu płonie takie jasne światelko, tu straszy. To diabeł pilnuje złota i bawi się nim.* Lud 1965/302.

**120 B – W miejscu, gdzie światelko złote unosi się nad ziemią można odkopać złoto.**

Do praktykowanych zwyczajów zaliczyć można w powiecie gniewskim szukanie kwiatu paproci o północy, aby zdobyć szczęście, pozatem poszukiwanie złota w miejscu, gdzie się światelko złote unosi nad ziemią. Złoto można zdobyć tym sposobem bardzo łatwo, jednakże należy przestrzegać zupełnego milczenia, a w chwili, gdy się spostrzeże światelko

trzeba rzucić w to miejsce obuwiem z prawej nogi i natychmiast odkopać. Stel Pom 173, podob. K 8 Krak 287.

## PISANA POEZJA CHŁOPSKA

**121** – *Ciemność to ból smutek rozpacz/ światło to radość szczęście pokój.* [S. Chojnowski] Szcz Ant 250.

**122** – *Wiedziałem:/ mrok zamknie krucze skrzydła/ nad ulatującą garstką światła. . ./ Nad uśmiechem dobroci.* [F. Chrostowski] Szcz Ant 264.

**123** – *Ona to [Gromniczna Gaździna] płomieniem/ Gromnicznej światłości/ Zimę – w wiosnę zmieni./ Smutek – w pieśń radości.* [A. Leśniak] Szcz Ant 478.

**124** – [Gromniczna:] *W noc ciemną świata/ zapalasz płomień gromnic/ i niesiesz święte światło/ na rozjaśnienie mroków/ grzechów/ i ogrzanie dusz zabląkanych* [J. Radomska] Niew Prow 216.

**125** – [Gromniczna:] *Matko światła/ racz oświecić/ ostatnie tchnienie/ i światłem gromnicy/ wskazać drogę/do Boga Ojca/ i Twego Syna* [J. Radomska] Niew Prow 216.

**126** – *Błogosławieni są ludzie,/ Co sięgą światła skroć cieni.* [Z. Łaboda-Zyżańska] Szcz Ant 484.

**127** – [Modlitwa chłopa:] *Daj światłość oczom, by mogły oglądać tany zbóż/ rozkwitłe dobrocią./ Wyślij swój promień,/ by dojrzałe pełne kłosy/ mogły rozsiewać rosnący zapach chleba.* [S. Jaszczuk] Niew Prow 88.

**128** – [Ku stajence:] *Pasterze z podskokiem/ Ścieżynką gęsiego/ Biegną za widokiem/ Światła niezwyklego* [T. Sieraj] Niew Prow 229.

**129** – [Ujrzałem:] *Światło w ciemności [ujrzałem]/na które tak długo czekałem/wesoły obłok na niebie/ kwiaty pachnące nadzieją/drzewa tańczące* [E. Plizga] Niew Prow 192.

**BIBLIOGRAFIA:** Afanasev A., *Mifičeskaja svjaz' ponjatij: sveta, zrenija, ognja, metalla, oružija i žolči*, [w:] *Proischożdenie mira. Stat'i po fol'kloru, etnografii i mifologii*, Moskva 1996, s. 234–252; Afan Poet 1/56–113; Bel Mif 455–456; Bel Vol 430; Bied Sym 363–365; Brzozowska-Krajka Anna, *Symbolika dobowego cyklu powszedniego w polskim folklorze tradycyjnym*, Lublin 1994; Chev Dic 3/147–154; De Vries Dic 297; Duf STB 959–963; Dyszak Andrzej, *Językowy obraz zjawisk świetlnych cyklicznej zmiany dnia i nocy*, „Język Polski” LXXV, z. 4–5, Kraków 1995, s. 280–290; Dyszak Andrzej, *Językowy obraz światła w Księdze Rodzaju a współczesne znaczenia rzeczownika światło*, [w:] *Język. Teoria – Dydaktyka. Materiały z 21. Konferencji językoznawczej zorganizowanej w Trzcinicy k. Jasła w dniach 27–29 maja 1998 roku*, red. B. Greszczuk, Rzeszów 1999, s. 197–205; Dyszak Andrzej S., *Językowe wyrażenia zjawisk emisji światła*, Bydgoszcz 1999; Dyszak Andrzej S., *Językowe wykładniki przestrzeni wyznaczonej zjawiskami jasności i ciemności*, [w:] *Przestrzeń w języku i kulturze. Problemy teoretyczne. Interpretacje tekstów religijnych*, red. J. Adamowski, Lublin 2005, s. 165–180; Dyszak Andrzej S., *Językowe wyrażenia zjawisk jasności i ciemności*, Bydgoszcz 2010; For Sym 92–104; Herd Lek 159; IvTop Slav 138–140; Jurewicz Joanna, *Kosmogonia Rygwedy. Myśl i metafora*, Warszawa 2001; Kop SMit 1156; Kop SSym 415–417; Lur Przes 112–128; Lur Słow 237–239; Mif Tok 2/420–421; PSB Grab 1288–1291; Slav Mif 349–351; Slav Mif 2/424–425; Slav Tol 4/565–567; Stomma Ludwik, *Słońce rodzi się 13 grudnia*, Warszawa 1981; SSiSL I/1/119–238; Tolstaja Svetlana M., *K semantičeskoj istorii slav. \*mirъ i \*světъ*, [w:] *Srpski jezik u svetlu savremenih lingvističkih teorija*, kn. 4, Beograd 2010, s. 199–213, Tres SSym 214; Wört Hoff 5/1240–1255; Zajw Ukr 528–529.

→ BŁYSKAWICA, CIEMNOŚĆ, CIEŃ, DROGA MLECZNA, GROM, GRZMOT, GWIAZDA BETLEJEMSKA, GWIAZDA SPADAJĄCA, GWIAZDY, ISKRA, KSIĘŻYC, MROK, NIEBO, NÓW, OGIEŃ, OGIEŃ DEMONICZNY, OGIEŃ SOBÓTKOWY, PIORUN, SŁOŃCE, ŚWIAT, ŚWIATŁA DEMONICZNE, ŚWIATŁA NA POKUCIE, ŚWIATŁO DZIENNE, ŚWIATŁO ODBITE, ŚWIATŁO SŁOŃCA, ŚWIATŁO KSIĘŻYCA, ŚWIATŁO GWIAZD, ŚWIATŁO PRZY ZMARŁYM, ŚWIATŁOŚĆ WIEKUISTA, TAMTEN ŚWIAT, TĘCZA, WIOTEK, ZAPĄŁY, ZORZA.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

## ŚWIATŁO DZIENNE

**Wstęp. Eksplikacja:** Czas. Opozycje. Cechy. Proces. Działania. Przepowiednie. Symbolika.  
**Dokumentacja:** →światło. Bibliografia.

Światło dzienne umożliwia widzenie, rozpoznawanie siebie i otoczenia. W sensie naddanym kojarzone jest z życiem, prawdą i Bogiem – i jako takie przeciwstawiane nocy, śmierci, niewiedzy i siłom nieczystym. Jego obecność lub brak wyznacza podział doby na dzień i noc, czas pracy i odpoczynku. Narodziny światła dziennego, świt, brzask łączone są z paniem koguta, a zanikanie światła, zmierzch, zmrok – z zachodem słońca. Przyrost światła dziennego w cyklu rocznym – jak się powszechnie przyjmuje – następuje od dnia św. Łucji, patronki światła (13 XII), od pierwszego dnia nowego roku (1 I) i od czasu przesilenia wiosennego, tj. dnia św. Marka (25 III). Zgodnie z ludowymi przekonaniami ubywanie światła dziennego wyraźnie daje znać o sobie od dnia św. Jana (24 VI).

Światło dzienne traktowane jest jako dobre, bo życiodajne, sprzyjające wegetacji i wzrostowi wszystkiego, co żyje, sporadycznie też jako złe – ze względu na skutki działania (powodowanie bólu oczu, wywoływanie zarazy); dlatego chroniono przed nim niemowlę zaraz po urodzeniu i owoce w dniu Matki Boskiej Gromnicznej (2 II). Z obecności i wielkości światła w określone dni roku wnioskowano o urodzajach i pogodzie.

W mitologii staroegipskiej bogini nocnego nieba (*Nut*) każdego ranka rodzi boga słońce Re Lur Przes 117.

W mitologii greckiej prabogini *Nyks*, pochodząca z chaosu, rodzi światłość nieba (*Aither*) i dzień (*Hemer*). Jej synami są także: sen (*Hypnos*) i śmierć (*Tanatos*), co oznacza, że wszystko, co wyłania się z ciemności, później do niej powraca Lur Przes 117.

Staronordycka *Nott* jest personifikacją nocy (czarną i ciemną), a jej synem jest piękny i jasny dzień (*Dagr*) Lur Przes 117.

W tradycji judeochrześcijańskiej Bóg tworząc świat, oddziela światłość od ciemności, wskutek czego powstaje dzień i noc, poranek i wieczór: *I widział Bóg, że światłość była dobra. Oddzielił tedy Bóg światłość od ciemności. I nazwał Bóg światłość dniem, a ciemność nazwał nocą.* Rdz 1,4–5.

Wyłonienie się światła z ciemności wiąże się z narodzinami bóstw: indyjskiego *Mitry*, greckiego *Zeusa*, w mitologii Inków – *Manco Capaca*, w religii chrześcijańskiej – *Jezusa*. Epifania *Mitry* przypada na 25 grudnia, a więc dokładnie w dzień przesilenia zimowego, gdy słońce zaczyna wędrować ku wiośnie Lur Przes 118. Ten sam dzień (25 XII) w tradycji rzymskiej był czczony jako *Dies Natalis Solis Invicti* 'Dzień narodzin niezwyciężonego Słońca' Stomma 1981, s. 49. Ciemna jaskinia jest miejscem narodzin *Zeusa*, w mitologii greckiej – najwyższego boga nieba (od praie. \**dei-* 'świecić'). Wedle mitologii Inków, z jaskini wynurzył się *Manco Capaca*, pierwszy król, uważany za syna boga słońca *Inti* Lur Przes 118. Celtowie z okolic Chartres czcili dziewicę, która ma urodzić dziecko, co późniejsi chrześcijańscy mieszkańcy odnieśli do Matki Boskiej i zamienili grootę w kryptę Lur Przes 118. Chrześcijańskie narodziny *Jezusa* (podobnie jak *Mitry*) łączą z 25 grudnia, dniem od którego słońce „rodzi się” na nowo i zaczyna świecić dłużej.

\* \* \*

∞ Ś.Dz. to światło pochodzące od słońca, umożliwia widzenie, łączone jest ze słońcem i jasnością 82, we fraz. *jasne jak dzień/słońce*. Obecność tego światła lub jego brak wyznacza podział doby na dzień i noc (*po jasnoku*, znaczy ‘gdy jest jasno, podczas dnia’ Śmieł Opol 109) oraz czas pracy i odpoczynku (w pieśni śląskiej świeci oraczowi i skowronkowi) Rog Śląsk 201. Początek Ś.Dz. łączy się ze *świttem* 83 (por. kasz. *śv’itk* ‘świt, brzask’), z *jasnymi zorzami* 84 i jasnością, por. fraz. *wyciągać coś na światło dzienne*. Zwiastunem światła dziennego jest kogut K 5 Krak 25. W pieśniach słońce jest *rannym ptakiem białym, co obudza świat cały* 52. W pieśni *jasności kończą się ze zachodem słońca* K 6 Krak 427.

↔ Ś.Dz. pozostaje w o p o z y c j i do →ciemności i ciemnej nocy 84, mroku 122, które panują w podziemiach, w kopalni 82, w wielorybim brzuchu 104, por. motyw bajkowy wychodzenia bohatera z podziemnych korytarzy na światło dzienne, a tym samym „na świat” K 8 Krak 23). Jako kojarzone z Bogiem, wchodzi w relację przeciwieństwa z ciemnością, powszechnie kojarzoną ze sferą działania złego ducha i demonów. Przed Ś.Dz. kryje się kret 11b, nietoperz (por. fraz. *stroni jak nietoperz od słońca* Wisła 1899/4) oraz sowa 11a, która wedle wierzeń „powstała z diabła” ZWAK 1890/209, w przysł. *Sowa nie lubi słońca/dnia/ światła* NKPP sowa 12.

○ Jest niematerialne, ale dostępne wszystkim 2.

■ W zależności od pory roku Ś. *robi się* LL 1960/4–5/61, 62 i *gaśnie* powsz. Ś.Dz. przybywa od św. Łucji (13 XII) – w przysł. *Święta Łuca robi światło, dnia przyrzuca* 12A; na Nowy Rok – w przysł. *Przybyło dnia na kurzą stopę; Na Nowy Rok przybyło dnia na barani skok* K 5 Krak 25. Znaczący przyrost Ś.Dz. obserwowano w dniu św. Marka (25 III), por. przysł. *Św. Marek rzuci do wody ogarek* Pośp Śląsk 217. Ś.Dz. ubywa od św. Jana (24 VI), por. w przysł. *Skoro ochrzci wodę Jánek, tuli światło swoje dzionek* 12B.

□ Ś.Dz. w niektórych sytuacjach uznawano za niebezpieczne. Np. po porodzie przez dwa tygodnie matka nie wynosiła dziecka na Ś.Dz., tylko chowała go w mrocznym zakątku domu, boby je oczy bolały Kul Wiel 3/107. Przed Ś.Dz. w dzień Matki Boskiej Gromnicznej (2 II) – obawiając się zarazy – chroniono owce, szczególnie zamykając owczarnie i zatykając wszelkie dziury Kul Wiel 2/207. Na Śląsku zapisano wierzenie, że w Wielką Środę światło nie powinno paść krowom wprost na czoło, bo „zmańdrzałyby i nie dawały mleka; [z tego powodu] niektóre gospodynie zastaniały krowom oczy” Pośp Śląsk 173.

Według wierzeń, światło ma dobroczynny wpływ na zioła pomocne w leczeniu chorób 119a i w „odpędzaniu” burzy 119b – pod warunkiem, że zbierane są w *pierwszy piątek światła*.

♠ Z obecności i wielkości światła w określonym dniu roku, przepowiadano u r o d z a j e, np.: *Jasny*, tzn. pogodny, słoneczny, bez opadów dzień wigilii Bożego Narodzenia (24 XII) 14Aa, Nowego Roku (1 I) 14Ab, Matki Boskiej Gromnicznej (2 II) 14Ac, św. Pawła (22 I) 14Ad, Palmowej Niedzieli 14Ae i Wielkiego Piątku 14Af zapowiadał ogólnie urodzaje i obfite zbiory w lecie. Wierzono, że pogoda w dniu Matki Boskiej Gromnicznej zapowiada urodzaj lnu 14Ac, w dniu św. Wincentego i Pawła –

zboża i wina <sup>14Ad, 14Ca</sup>, Pankracego (12 V) <sup>14Cb</sup>, św. Wawrzyńca (10 VIII) <sup>14D</sup> i Bartłomieja (24 VIII) <sup>14Cc</sup>, Idziego (1 X) <sup>14Cd</sup> – wina, a w Palmową Niedzielę – obfitość połowów ryb <sup>14Ae</sup>.

Z obecności i wielkości światła w poszczególne dni roku wnioskowano o pogodzie, zwłaszcza długości i surowości zimy, np. jasny dzień Bożego Narodzenia był zapowiedzią podobnej pogody w styczniu <sup>13</sup>. Jasny dzień św. Maurycego (22 IX) uważano za zapowiedź nawałnic <sup>15a</sup>, a Michała (29 IX) <sup>15b</sup> i Sabiny (27 X) <sup>15c</sup> – trwałej i ostrej zimy. Podobnie wnioskowano z jasnych dni Matki Boskiej Gromnicznej (2 II) <sup>15d</sup> i św. Józefa (19 III) <sup>15e</sup>, w myśl przysłów, że *Jasna Gromniczka – zła orędowniczka* <sup>15d</sup> i *Jak w Józefa jasno dnieje, jeszcze pola śnieg zawieje* <sup>15e</sup>.

Gdy świta, a na niebie pod chmurą ukaże się jasny pas światła na południu, będzie ciepło, na północy – mróz, na wschodzie – pogoda, na zachodzie – deszcz K 33 Cheł 111.

✠ Ś.Dz. kojarzone jest z prawdą (we fraz. *bać się, lękać się, światła dziennego* ‘lękać się jawności, ujawnienia czego’) i życiem, por. fraz. *ujrzeć światło dzienne* ‘urodzić się’, życzenie, żeby ktoś nie widział/nie oglądał światła słońca jest życzeniem największego nieszczęścia: w balladzie zdradzona dziewczyna życzy kochankowi: *A te jego oczki, co mnie śladowały, żeby na tem świecie światła nie widziały* <sup>88</sup>; w pieśniowej przysiędze miłosnej: *Niech nigdy jasności nie oglądam słońca, jeżeli cię kochać nie pragnę do końca* K 6 Krak 418; w złorzeczeniu: *Bogdaj ci jasne słońeczko nie świeciło!* K 48 Ta-Rz 317.

DOKUMENTACJA → ŚWIATŁO

**BIBLIOGRAFIA:** Brzozowska-Krajka Anna, *Symbolika dobowego cyklu powszedniego w polskim folklorze tradycyjnym*, Lublin 1994; Jurewicz Joanna, *Kosmogonia Rygwedy. Myśl i metafora*, Warszawa 2001 [rozdz. 1.2. *Symbole blasku*, s. 51–54, rozdz. 2.1. *Poranek*, s. 94–114]; Lur Przes 111–128; Stomma Ludwik, *Słońce rodzi się 13 grudnia*, Warszawa 1981.

→ CIEMNOŚĆ, POGODA, SŁOŃCE, ŚWIATŁO, ŚWIATŁO SŁOŃCA, ŚWIATŁO KSIĘŻYCA, ŚWIATŁO GWIAZD.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

## ŚWIATŁO SŁOŃCA

**Wstęp. Eksplikacja:** Pochodzenie. Kolekcje. Atrybuty, wygląd. Opozycje. Działania. Miejsce. Czas. Przepowiednie.

**Dokumentacja:** →światło. **Bibliografia.**

We wczesnych kulturach słońce, najważniejsze światło niebieskie, było czczone jako kosmiczna moc dająca życie For Sym 92–93, Herd Lek 146. W Indiach od czasów wedyjskich słońce i światło uważano za epifanie bytu, ducha, nieśmiertelności i mocy rozrodczej El His 1/172, →słońce.



W tradycji judeochrześcijańskiej słońce, księżyc, gwiazdy to światła stworzone przez Boga już po rozdzieleniu światła i ciemności. Światło słoneczne kojarzone jest z wiedzą duchową, a księżyc z odbitą wiedzą rozumową Tres SSym 214.

\* \* \*

✕ Słońce *świeci*, jest *światłem*, *światłością*. Jego *światło* pochodzi z nieba K 7 Krak 28 – jest odbłaskiem tej *światłości*, która jest w niebie ZWAK 1890/189. Jest to światło przechodzące z siódmego chóru w pałacu niebieskim K 7 Krak 28, ts. Fisch Lud 161 – w niebie uchylona jest furтка, przez którą jasność niebieska pada na słońce K 7 Krak 28.

⊕ *Światłami*, *światłością* są nazywane →słońce, →księżyc, →gwiazdy. Wedle przekazu z Krakowskiego, po stworzeniu ziemi, Bóg zapowiedział, że oświeci ją światłem, ogrzeje słońcem 113. Stworzył więc w kolejności: najpierw słońce – *światłość największą*, potem księżyc – *światłość mniejszą*, a następnie gwiazdy – *światłość najmniejszą* 110B. Światła te – dane dla ozdoby ziemi Czap Mat 110 – *oświecają świat i napętniają go swoją jasnością* 73. Według opowieści z Mazowsza, Bóg stworzył słońce, a diabeł z kawałka skradzionej jasności tworzy księżyc 106.

W pieśni wielkopostnej słońce, księżyc, gwiazdy *gaszą swe światło*, gdy Chrystus umiera na krzyżu 36.

⊗ Światłu słonecznemu przysługują atrybuty światła bożego Kal Lim 19. O słońcu mówi się, że jest to *światłość wielga, od Boga nam dana* Etnl 1989 Biłg 100. Słońce *świeci własnym światłem* Etnl 1989 Biłg 111, ma światło *żółte*, gdyż słońce utworzone jest ze złota Pol Rud 99.

↔ Ś.S. na zasadzie większy : mniejszy pozostaje w opozycji ze światłem księżyca, jako *dzienne* przeciwstawia się światłu księżyca i gwiazd.

□ Δ Uznawane jest za światło *życiodajne* Kal Lim 19, Krzyż WiM 5/63, gdyż ono ogrzewa ludzi i *ziemia rodzi pod słońcem* Etnl 1989 Biłg 100; przed nim kryje się moc złego Kal Lim 19. W miejsca, gdzie nie pada światło słoneczne, wypędzane są choroby Kot Las 100.

∞ Gdy słońce zachodzi i światło słoneczne znika, zaczynają działać demony: strzygi i czarownice Baz Tatr 84. Wierzono, że światła słonecznego wystarczy do końca świata Kal Lim 19.

♠ Gdy słońce spokojnie zachodzi *w swojej światłości za ściane swojo*, to następnego dnia będzie piękna pogoda Czap Mat 65. Gdy Tatry są oświecone różowym Ś.S. spod chmury, będzie trwała pogoda ZWAK 1882/200. W sobotę chociaż na krótko słońce musi zaświecić, by Matka Boska mogła wysuszyć pieluszki Jezusowi Dek Sier 187.

BIBLIOGRAFIA: Lur Przes 129–150; SSiSL I/1/119–157.

→ SŁOŃCE, ŚWIATŁO, ŚWIATŁO DZIENNE, ŚWIATŁO GWIAZD, ŚWIATŁO KSIĘŻYCA.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

## ŚWIATŁO KSIĘŻYCA

**Wstęp. Eksplikacja:** Atrybuty i wygląd, pochodzenie. Opozycje. Działania. Czas. Wykorzystanie. Przepowiednie.

**Dokumentacja:** →światło. **Bibliografia.**

O ile światło słoneczne kojarzone jest z wiedzą duchową, to księżyc z odbitą wiedzą rozumową Tres SSym 214. Od Orygenesas asymilowano obraz księżyca jako symbolu zmartwychwstania człowieka i Kościoła oraz świecenia blaskiem odbitym od słońca-Chrystusa For Sym 99.

\* \* \*

⊗ ✕ Ś.K. bywa nazywane światłem *pożyczanym* Etnl 1989 Biłg 111 lub *obłudnym* Kal Lim 19. Jest zimne Lig Górń 164, gdyż księżyc nie świeci światłem własnym, lecz odbija jedynie światło, które pada z uchylonej furtki niebieskiej Kal Lim 20 lub zabiera światłość od słońca K 39 Pom 82. Księżyc utworzony jest ze srebra i dlatego ma połysk białawy Pol Rud 99, zbudowany jest z materiału podobnego do próchna świecącego w nocy Kal Lim 20.

Ś.K. poświęcone jest Matce Boskiej i dlatego Lucyfer stara się je zniszczyć Kal Lim 19. Według innych przekonań, Ś.K. należy do świętych Pańskich, którzy oddali je „w zarząd” św. Szczepanowi ZWAK 1890/189.

↔ Jako światło nocne, wraz z gwiazdami przeciwstawia się światłu słonecznemu i światłu dnia, →światło dzienne. Pozostaje we wtórnej opozycji ze światłem gwiazd, por.: *Nie dbam o gwiazdy, kiedy księżyc świeci* NKPP gwiazdy 11.

□ We wszystkich regionach Polski zapisywano przekonanie, że światło mieniająca ma zgubny wpływ na niemowlę – może sprawiać, że dziecko stanie się lunatykiem Szyf MiW 83, Kul Wiel 3/413, dostanie bóleści Mosz Kul 2/462, konwulsji Szyf MiW 144, zostanie zamienione lub porwane Peł Dem 150.

∞ Wierzono, że przy Ś.K. działają siły nieczyste i demony powsz., np. *utopiec* Sim ŚlOpol 138, *gnięciuch* Kot Podg 45, oraz że pod wpływem działania Ś.K. upiory budzą się i wychodzą z grobów K 21 Rad 148. Przy Ś.K. mają miejsce niezwykle zdarzenia K 7 Krak 58. W opowieści młodzieniec dostrzega w jeziorze dach i okna zapadniętego kościoła Dek Sier 66. W podaniu Ś.K. wskazuje miejsce zamurowanej srebrnej statui Chrystusa Lom Baj 227.

Przy Ś. księżyca (lub gdy Ś. zgaśnie 53) spotykają się kochankowie 54, Stoin Żyw 112, TN Wymysłów 1980, →księżyc.

Księżyc, który oświeca ziemię w nocy, ma wpływ na wszystko i dlatego pewne prace należało wykonać w określonej fazie księżyca, a innych należy zaniechać Wiśła 1900/465; →księżyc, →nów, →pełnia, →wiotek. Na przykład w czasie *przybywającego światła* (na nowiu) dobrze jest: kojarzyć małżeństwa, budować domy, przeprowadzać się, liczyć pieniądze – zgodnie z przekonaniem, że „pieniądz, szczęście

domowe i błogosławieństwo rośnie wraz z rosnącym światłem niebieskim” K 7 Krak 194. Wierzono także, że w czasie pełni, dla bliskiego ubytku światła – dobrze jest „dopełnić czynności zmierzających do rozłączenia, rozdziału, ścinania”, a zatem: zburzyć dom, dać rozwód małżonkom, odegnąć zarazę K 7 Krak 194. *Malejącego światła* wymagały praktyki magiczne, m.in. zażegnywanie *krasnołudków* K 40 MazP 62, 63, a także niektóre czynności gospodarskie, np. darcie pierza, by oskubane „zupełnie obumarło i do spokoju się ułożyło” K 7 Krak 194. Wystrzegano się przy malejącym świetle puszczania krwi, gdyż miało to być szkodliwe dla nóg – i dlatego zabieg taki wykonywano przy pierwszej kwadrze lub przed samą pełnią K 7 Krak 194–195.

Przy *rosnącym* (wzmagającym się) Ś.K. należało siać owoce rosnące nad ziemią, a przy *ubywającym świetle* – rosnące pod ziemią K 7 Krak 195.

Odradzano z kolei wykonywania prac (np. siania jęczmienia) w tzw. *próżne dni*, tzn. wtedy, gdy jeszcze nie nastąpiło *nowe światło księżyca* ZWAK 1879/9.

Gdy były na niebie jednocześnie *dwa światła*, tzn. słońce i księżyc, wówczas nie siano zboża Wit Baj 154, Gaj Rozw 97, pszenicy K 3 Kuj 93, Etnl 1989 Biłg 111, Kot San 70, bo się *ześnici* (ześnieci), ani tatarki, bo ją *przypali* Gaj Rozw 97, lnu Etnl 1989 Biłg 111 i grochu, bo źle się gotuje K 15 Poz 129.

♣ Ś.K. pozwalało orientować się w czasie w ciągu nocy Kal Lim 20, a jako tzw. „bezpłatna lampa” – oświetlało mieszkania Kul Wiel 1/188. Przy Ś.K. na nowiu lub w pełni dokonywano zabiegów znachorskich i praktyk magicznych Szyf Trad 44.

♠ Śmierć gospodarza w czasie *ubywającego* Ś.K. była traktowana jako zapowiedź nieszczęścia dla całego rodu K 7 Krak 195.

**BIBLIOGRAFIA:** Lur Przes 129–150; SSiSL I/1/158–202.

→ KSIĘŻYC, NÓW, PEŁNIA, ŚWIATŁO, ŚWIATŁO DZIENNE, ŚWIATŁO GWIAZD, ŚWIATŁO SŁOŃCA, WIOTEK.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

## ŚWIATŁO GWIAZD

**Wstęp. Eksplikacja:** Atrybuty, wygląd i pochodzenie. Działania i czas. Przepowiednie.

**Dokumentacja:** →światło. **Bibliografia.**

W chrześcijaństwie gwiazdy na ciemnym niebie pojmowane są jako duchowe światło przenikające i rozpraszające ciemności nocy Herd Lek 49, znak przyjscia na świat Mesjasza i nadejścia nowego Królestwa Chrystusowego. W sensie moralnym interpretowane są jako „światło wiary” For Sym 103.

\* \* \*

⊗ ✕ Gwiazdy są traktowane jako *światła boże* Kal Lim 22, *goreją światłem niebieskim* K 57 RuśC 1129, odbiciem światła niebieskiego – świecą „mocą boską” Kal Lim 22. Zgodnie z widzeniem nieba jako kopuły nad ziemią, gwiazdy są dziurkami

przez które przechodzi odbłask światłości niebieskiej Szyf MiW 148, Kul MiW 435, Kal Lim 22. Wedle wierzeń z Krakowskiego świecą wtedy, gdy padnie na nie światło z góry, z dwunastego chóru od siódmej furtki K 7 Krak 31.

Wedle zapisów z Małopolski są dwa rodzaje gwiazd: *wieczyste* i *doczesne*. Wieczyste świecą na niebie od początku świata aż do jego końca, a doczesne pojawiają się na firmamencie niebieskim wraz z przyjściem na świat każdego człowieka, zawiązane są przez aniołów na sklepieniu niebieskim Kal Lim 22, świecą przez całe jego życie i spadają w chwili jego śmierci Święt Nadr 543, Fisch Lud 162. Mówi się, że odmierzą ludzki żywot Zow Bib 449 jako „światła życia ludzkiego” Udz Krak 91. Wierzą, że jasne Ś.G. to znak, że człowiekowi szczęście sprzyja, światło ciemne – przeciwnie K 7 Krak 31, Byst Etn 148. Istniało także przekonanie, że gdy człowiek postępuje uczciwie, Ś.G. jest jasne, gdy postępuje źle – światło jest mdłe i maleńkie Święt Nadr 543, Udz Krak 91, K 48 Ta-Rz 259. Okazalsze światło wydają gwiazdy apostołów, zaś światłem czerwonym świecą gwiazdy męczenników Kal Lim 29.

□ ∞ *Gwiazda daje światło* 28D, *światłem swoim miga* 28C, zapowiadając narodzenie Mesjasza.

♠ Jeśli gwiazdy miały światło przymglone, odbierano to jako znak niepogody, a jeśli światło *migało na gwiazdach*, to na pogodę Etnl 1989 Biłg 120. Ze Ś.G. i słońca od Łucji przez dwanaście dni przepowiadano pogodę w ciągu roku K 48 Ta-Rz 61. Wierzą, że *jak we Wilie gwiazdy świecą, kury dobrze jajka niesą*. NKPP Boże Narodzenie 14.

**BIBLIOGRAFIA:** Lur Przes 129–150; SSiSL I/1/203–238.

→ GWIAZDY, KSIEŻYC, NÓW, PEŁNIA, SŁOŃCE, ŚWIATŁO, ŚWIATŁO KSIEŻYCA, ŚWIATŁO SŁOŃCA, WIOTEK.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

## ŚWIATŁO ODBITE

Świecenie światłem odbitym i błyszczenie jest w tekstach folkloru wyrażane często konstrukcją zwrotną – coś *świeci się*. W bajkach i wierzeniach takim wtórnym źródłem światła są *drogie kamienie i metale* Kap Baj 68, Jaz Spis 157, por. w bajce: *w pałacu sie wszystko świeciło od srebra, złota i diamentów i byli bardzo bogaci* Sim Gad 197, por. też K 8 Krak 92; *piórka kaczki złotem i diamentami ligocą się* Jaz Spis 364; *jasność bije od piórka znalezionego w lesie* K 19 Kiel 234, od diamentowego pałacu Jaz Spis 121 i diamentowego *princa* Jaz Spis 171–172. Wedle wierzeń z Nadwornej ten, kto znajdzie koronę króla węzów, nie potrzebuje nigdy światła, gdyż korona świeci i błyszczy „nadmierzają jasno” ZWAK 1881/173. W bajce węgle pałające oświetlają ciemnicę w pałacu podziemnym, tak jak słońce oświetla ziemię K 14 Poz 38. Rybak znajduje w rzece kamień wielkiej światłości, *aż luna bardzo sroga biła* K 8 Krak 92.

Źródłem światła w bajkach i baśniach bywa także przedmiot, jakim zostaje obdarowany bohater, np. piórko podarowane przez cudownego żrebaka <sup>93a</sup> lub chrestną matkę <sup>93b</sup>. Najmłodszemu synowi (uznawanemu przez braci za głupiego) zmarły ojciec – za czuwanie na jego mogile – ofiarowuje *munstuk* srebrny,

złoty i diamentowy: srebrny – zapewnia pieniądze, złoty – wszelkie dostatki, a po dotknięciu diamentowym – roztacza się światłość i piękno K 42 Maz 508. Bóg na prośbę pustelnika sprawia, że serwetka wydaje posiłek i światło K 14 Poz 106.

W bajkach, opowieściach i zapisach wierzeniowych źródłem światła może być kwiat paproci Szyf MiW 72, który daje zdolność jasnowidzenia temu, kto go znalazł Łęga Świec 126.

W pieśniach weselnych i miłosnych światło bijące od osoby podkreśla niezwykłość postaci, wskazuje na jej wywyższenie i pełnienie przez nią pierwszoplanowej roli w obrzędzie, por. panna młoda świeci się K 10 Poz 265, K 11 Poz 58, K 3 Kuj 271. Podobną funkcję pełni światło łączone w pieśniach weselnych z przedmiotem, stanowiącym podstawowy atrybut przedmiotowy postaci. Światło bijące od przedmiotu wyróżnia samą postać, wskazuje na jej niezwykłość: *na głowisi panny młodej świeci się wianeczek* K 6 Krak 51, podob. Hoł Wes 135, Święt Nadr 158, *wianeczek ruciany* K 18 Kiel 121, *wstążeczka* K 26 Maz 146, *korona* K 39 Pom 109, *czepczek* K 9 Poz 194, 239, podob. K 9 Poz 239, 265, K 11 Poz 64, K 23 Kal 181, K 6 Krak 50, Dyg Kat 25, Gal Star 163, Święt Nadr 159, *złocista czapeczka* K 41 Maz 27, *siateczka* K 23 Kal 167, K 24 Maz 250, K 27 Maz 217, K 28 Maz 226.

Skojarzenie dziewczyny lub chłopaka (ich części ciała) ze światłem ujawnia również ich piękno fizyczne i duchowe: światło bije od dziewczyny Jaz Spis 155, *czoto ukochanej świeci się* Rog Śląsk 166; w pieśniach miłosnych *lice dziewczyny tak były świecące*, że mogły oświecić świecę Rog Śląsk 142, Pieś Śl 2/475, podob. Krzyż WiM 2/67; *kochaneczek świeci się jak dyjament między perłami* K 12 Poz 11; *świeci się korona kawalera* K 25 Maz 19.

W pieśniach weselnych, miłosnych i zalotnych, powinszowaniach *kolędniczych* światło wiązane jest z bogatym strojem (kawalera, zalotnika, panny, państwa młodych) i jednocześnie wysokim wartościowaniem samej postaci: na kawalerze, *szczodraku*, Mazurze, *młodych świecą się szaty: przecudne* Kot Las 156, *przepiekne* K 22 Łęcz 150, *prześliczne* K 27 Maz 344, K 6 Krak 191, Her Kal 2/122, Bart Lub 214, *przepysne* K 27 Maz 345, *śliczniutki* K 28 Maz 342, *droguśkie* K 42 Maz 68, *kośtowne* K 25 Maz 132; *delija z wyszewką i żółty kotniérz z podszewką* K 21 Rad 72, *czapka lisiasta, kurpiele łyżane, pas czerwony z sprzączkami z mosiężnymi kółkami* – wszystko się tak świeciło *niyb złoto było* K 6 Krak 194; także *mosiężne guziki* K 5 Krak 133, *pas z żółtymi ćwiekami, z mosiężnymi kółkami* Her Kal 2/44, *pasiczek ćwieczkami bity* Chod Śp 194, *blaszeczki* Wit Baj 179; *światłość bije z szat dziewczyny* Jaz Spis 154; a *smatecki*, tzn. szaty bieluchne Krakowiaka świecą się w skrzyneczce K 19 Kiel 2.

W pieśniach miłosnych i balladach źródłem światła jest pierścień: rączka dziewczyny świeci się (od pierścienia) K 20 Rad 215, 221, Biel Kasz 2/40, zwłaszcza *od pierścienia złotego* Krzyż WiM 2/69, K 39 Pom 201, K 40 MazP 374, podob. Dwor Maz 150, K 26 Maz 281, K 46 Ka-S 234; *od psieszczenia złotygo, od dyjamnetu scyrnygo* Krzyż WiM 2/70; *od drogiego kamienia, od złotego pierścienia* K 28 Maz 298; *od sygneta złotego* K 28 Maz 299.

W pieśniach żołnierskich i miłosnych chłopakowi świeci się w rękę *karabinek* Święt Nadr 242, K 46 Ka-S 241, K 22 Łęcz 139, Was Jag 209, Kot Rzesz 429, *szabelka* K 44 Gór 254, K 45 Gór 54.

W pieśniach światło bywa łączone z konkretnym miastem i tym samym wskazuje na jego wyróżniającą się pozycję („błyszczzenie”) wśród innych miast: *świeci*

się Warszawa i Kraków Her Kal 2/152, Orawa i Liptów K 45 Gór 157, Orawa i Wiédzeń K 45 Gór 71.

Wiązane z domem, konie m – w kolędach życzących i pieśniach miłosnych – jest znakiem zamożności, bogactwa i dostatku K 16 Lub 110, Pieś Śl 2/350, 351; por. także w pieśniach dożynkowych motyw *świecącej się podłogi* K 46 Ka-S 11. W przysł. *Gdzie dom pięknie świeci, tam każdy ptak rad leci* NKPP dom 30. I przeciwnie, światło widoczne przez dziury w ubraniu, łąty, które się *świecą*, są oznaką biedy, niedostatku 86: we fraz. *łokciami/piętami/gołymi nogami świecić*. W powiedzeniach, pieśniach i przyspiewkach o charakterze żartobliwym kawaler K 40 MazP 158, *żona* Kot Las 126, *baba* Kot Las 128, 134, *gołą dupą / gołym tyłkiem świeci* powsz. We fraz. (komuś) *świeci się czolo jak bykowi jaje* TN Dobre 1977.

→ ŚWIATŁO.

S.N.B.

## ŚWIATŁO PRZY ZMARŁYM

Światło w obrzędzie pogrzebowym obecne jest jako zapalona świeca (gromnica) w momencie konania, przy odprowadzeniu ciała zmarłego do kościoła i na cmentarz, a potem także w dni wspominkowe (rocznice śmierci), w trakcie nawiedzania cmentarza przez bliskich, zwłaszcza w Dzień Zaduszny i najważniejsze święta roku liturgicznego i kalendarzowego – w wigilię Bożego Narodzenia i Wielkanoc.

Zwyczaj palenia światła przy konającym i zmarłym w domu (także na grobach) był i jest znakiem wiary, że człowiek odchodzący na drugi świat zmierza *ku światłości wiekuistej*, że będzie oglądać jaśniejące oblicze Boga; →*światłość wiekuista*. Jako symbol życia wiecznego, zapalano światło już wtedy, gdy wychodzono po księdza odwiedzającego konającego LSE 1965/32, a świecę gromniczną – w momencie konania domownika, by oświeciła duszy *drogę do nieba, do wieczności* Etnl 1998 Biał 271, podob. Fisch Lud 125, na *drugi świat* Sych SGKasz 1/366 i żeby odpędziła złe duchy Fisch Lud 125, por. 125.

Powszechne na całym obszarze Polski było przekonanie, że światło zapalonej gromnicy daje konającemu *lekką śmierć* Or L 1926/138, *topi grzechy* zmarłego i czyni go czystym jak ogień Or L 1926/138, pomaga duszy zmarłego, bo sprawia, że będzie widno *na tamtem świecie* Dwor WMaz 146, podob. Etnl 1998 Biał 271, a Bóg przyjmie duszę zmarłego do siebie Etnl 1998 Biał 271, →*tamten świat*.

Z podobną motywacją otaczano światłem postawioną na środku izby trumnę z ciałem zmarłego ZWAK 1890/121. Za podtrzymywanie światła przy zmarłym w niektórych regionach Polski odpowiadały specjalne osoby (babki kościelne), które za moźni mieszczanie wynajmowali za skromną opłatą Gaj Rozw 257. W domu w trakcie czuwania przy zmarłym po każdej pieśni (a także wtedy, kiedy wspominają zmarłego) mówią: *Wieczne odpoczywanie racz mu dać, Panie, a światłość wiekuista niech mu świeci na wieki wieków. Amen* 19. W pieśni pijackiej o odstępianiu od tej praktyki, tzn. pochowanie bez *światłości*, prosi pijak 85.

Światło towarzyszyło także zmarłemu w drodze do kościoła K 44 Gór 185, w kościele K 10 Poz 217, podob. Udż Krak 88 i w drodze na cmentarz K 16 Lub 133, K 39 Pom 115–116, K 11 Poz 163. Wynikało to z obiegowego przekonania, że nieboszczykowi nie należy „żałować” światła, bo w niebie mu nie będzie jasno ZWAK 1890/201. Regułą było też, że jeśli umarł biedny członek cechu, światło dostawał w kościele za darmo Czub Aneg 121.

Wierzono, że w Dzień Zaduszny dusze grzeją się przy zapalonych światłach, przychodząc do zostawionego na grobach jadła Byst Etn 185. W niektórych wsiach opolskich funkcjonowało przekonanie, że zapalenie świecy w dzień Wszystkich Świętych i Dzień Zaduszny przynosi duszy ulgę w cierpieniach Pośp Śląsk 272–273. W Koszalińskim zanotowano, że osadnicy ze wschodu na ten czas przygotowywali na groby specjalne światła zwane *świtoczkami* Kul Kosz 226. W tym samym czasie w innych stronach Polski (np. na Podhalu) palono światła na polach, aby duszy oświecić drogę do domu Baz Tatr 133, zostawiano zapalone światło na noc w domu, aby duszom było jasno Baz Tatr 133, jednocześnie wierząc, że w tę noc duchy przychodzą do swoich domostw Szyf MiW 73.

DOKUMENTACJA → ŚWIATŁO

→ ŚWIATŁO, ŚWIATŁOŚĆ WIEKUISTA, TAMTEN ŚWIAT.

S.N.B

## ŚWIATŁOŚĆ WIEKUISTA

**Wstęp. Eksplikacja:** Nazwy. Atrybuty. Symbolika.

**Dokumentacja:** →światło.

*Światłość wiekuista* to światło święte, nagroda dla cnotliwych Tres SSym 214. Sprawiedliwi zajaśnieją jak niebo i gwiazdy Dn 12,3; Mdr 3,7 – w królestwie niebieskim, wypełnionym światłem bożym, wybrani będą kontemplować oblicze Boga Ap 21,23 i nast., Iz 60, por. Duf STB 963, podczas gdy grzesznicy pozostaną na zawsze w przerażających ciemnościach *szeolu* Dn 12,3; Mdr 3,7. Podczas liturgii pogrzebowej słowa specjalnej modlitwy, kierowanej do Boga za zmarłych, są prośbą o wprowadzenie do „świętej światłości”: *Aby dusze wiernych zmarłych nie były pograżone w ciemnościach, lecz aby święty Michał Archanioł wprowadził je do świętej światłości. Spraw, aby świeciła nad nimi światłość nieustająca!* Duf STB 963.

\* \* \*

≡ *Światłość wiekuista* 19, 38b, 81, zwana też *światłością wieczną* 48a, *wiecznym światłem* Lor Kasz 218, *jasnością wieczną* 97B, rzadziej – *światłem światłości słonecznych* 45, to światłość, w której mieszkają: Bóg 48a, Jezus i jego wybrani 57, *królują wszyscy święci* 48b, która jest *królestwem Boga* 58B, podob. 81 *szczęśliwością niebieską* 97B.

● Atrybuty. Ś.W. jest jak *ustawiczny dzień* 57; bywa widoczna wtedy, gdy niebo się otwiera Lor Kasz 218, →niebo, →światło. Jest nieprzemijająca (w przeciwieństwie do światła mających swoje fizyczne źródło), oznacza życie wieczne i nagrodę dla wybranych, por. formuły pieśni pogrzebowych i zaduszkowych oraz modlitw

za zmarłych: *Wieczne odpoczywanie, racz mu dać Panie, a światłość wiekuista niech mu świeci na wieki* 19; *Daj mu, Boże, wiekuistą światłość* Dek Sier 121 lub *Panie/Boże, świeć nad jego/jej/ich duszą* powsz., *Świeć, Panie, nad jego duszą naprzeciw jasnego dnia, a nie naprzeciw nocy* ZWAK 1877/63.

✠ W pieśniach religijnych i pogrzebowych, śpiewanych podczas czuwań przy zmarłym, *światłość wiekuista* bywa łączona z *wieczną chwałą* 58B, *odpoczywaniem w pokoju wiecznym* 19, *wiecznym spoczywaniem* 38a, podob. 48a, w *niebieskiej światłości* 48d, z oglądaniem chwały Boga i jego jaśniejącego oblicza (*najświętszego lica*) 48a, 61A. O dostąpieniu światłości wiekuistej wierni proszą Boga za życia 61A, B, a jej dostąpienia inni życzą zmarłemu 81. O wprowadzenie *do światłości* proszony jest w dzień Zielonych Świątek Duch Święty 79. Dla żywych za jedno z najcięższych złorzeczeń uchodzi niedostąpienie Ś.W.: *Bodaj ty jasności boskiej nie ogląda!* 16.

Zgodnie z zapisami od Polaków z rejonu wileńskiego, Żydzi nie będą mieli tyle światłości, ile chrześcijanie, bo Pan Jezus ich nie odkupił 118.

DOKUMENTACJA → ŚWIATŁO

→ NIEBO, ŚWIATŁO, ŚWIATŁO PRZY ZMARŁYM.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

## ŚWIATŁA DEMONICZNE

Według relacji i wierzeń ludowych światła widoczne zwłaszcza w miejscach granicznych, mogą być niebezpieczne, szkodzić ludziom, być wysłannikami piekła 115 lub przeciwnie – mogą być dobre, pomocne ludziom, prowadzić przez trudno dostępne miejsca, oświetlać drogę powracającym do domu i towarzyszyć samotnym podróżnym. Jako światła *d e m o n i c z n e* Pośp Śląsk 13, ukazują się złe duchy, siły nieczyste i demony:

(a) *Diabły* K 15 Poz 198, które chodziły wieczorami, świeciły, trzaskały i szumiały Peł Dem 107. Światła koło stawu w Libertowie to diabły, które pilnują nagromadzonych skarbów Wisła 1899/86, złota Lud 1965/302; → *zapały*. Światło, które skacze z bruzdy na bruzdę to diabeł, który przychodzi w odwiedziny do jakiejś czarownicy Wisła 1899/73.

(b) *Utopiek* – z twarzą całą oświetloną Sim Gad 83 i zielono świecącymi zębami Sim Wierz 242.

(c) *Latawiec*, który świeci jak *światna gwiazda* Peł Dem 49; jeśli zbyt długo na ziemi bawił, gdy odwiedzał swoją kochankę i doczekał wschodu słońca na ziemi, tracił warkocz złocisty i białe świecące skrzydła Peł Dem 49.

(d) *Śmierć* Wisła 1894/103, 109–110.

(e) *Dusze*, które popadły w moc diabła K 15 Poz 198.

(f) *Świeczki*, tzn. złe duchy, niewidzialne, z trzema świecami, goniące ludzi i wprowadzające ich w topiele K 46 Ka-S 462. Człowiek spotykając *świeczka*, widzi jedynie światło, reszta zaś postaci jest ukryta w ciemności ŁSE 1965/81. Niekiedy mowa



o jego świecącej głowie Peł Dem 98. *Świecznik* pokazuje ręce z palcami rozłożonymi, a każdy palec mu się świeci inną barwą światła Peł Dem 98. Mówi się o nim, że *świecznik chodzi ze światłem* K 15 Poz 49.

(g) *Ognisty chłop/chłopek*, nazywany niekiedy *świeczkiem*, który *łód miesiόνczka jaśnniejszy idzie, a w rancach łognisty świyrcek dzierży i iskróma suje* Śmieł Opol 41. Wskazuje on drogę i prowadzi chłopca do domu Plut Głóg 2/131, podob. K 8 Krak 147, Plut Głóg 2/79, 99. W opowieści *światelkom*, które przyświecały chłopcu w drodze, chłop dziękuje za przysługę Sim Gad 128, Śmieł Opol 42, gdyby mu nie podziękował, *świeczek* mógłby go oślepić Dek Sier 141–142 lub poparzyć Plut Głóg 2/99. Po podziękowaniu światłu, *się traci* Plut Głóg 2/99.

(h) *Myłki/mułki* widoczne po zapadnięciu zmroku na polu, w miejscu, gdzie kiedyś był obiekt sakralny. Miały postać światła błyszczących w ciemnościach. Ci, którzy kierowali się tymi światłami, błądzili przez całą noc Sim Wierz 253.

(i) *Błądy* to światła zwodzące ludzi Kot Podg 47. Takie światło *chodzi po polach i drogach* i jak człowiek idzie, to palcem świecącym miga na niego i woła: „*Pódź, pódź!*” Peł Dem 98. Mają złośliwą naturę: zwodzą przechodniów, a gdy im ktoś psoci, to parzą mu twarz Wisła 1901/503; biegają po wertepach i płatają figle wędrowcom Kul Wiel 3/443; mają Kot Podg 50; prowadzą na manowce Wisła 1901/503; sprowadzają ludzi z suchej drogi na mokradła Kul Wiel 3/443, w bagna K 15 Poz 198, w trzęsawiska (gdy im się uda) chichoczą K 15 Poz 198, do wody K 15 Poz 50 (nawet topią Wisła 1901/503). W opowieści z okolic Wieliczki mowa o tym, że światło tak wodziło górnika, że już do domu nie wrócił, a na drugi dzień znaleziono go nieżywego *na kamieńcu* ‘kamieniołomie’ Udz ŚKra 46.

(j) *Kleklimanki*, które w opowieści wiodą jadących w nocy ku rzece, by ich potopić Śmieł Opol 45; o ich zwodniczej naturze mowa w pieśni: *Świyciły se Kleklimanki na łónczce, świyciły se i wołały: Dej rance, dej rance! Świyciły se Kleklimanki nad wodóm, świyciły se i wołały: Pódź ku nóm* Śmieł Opol 99.

(k) *Skarbnik* K 73 Krak 2/444, Sim ŚlOpol 139, Sim Gad 107, Lig Śląsk 80 – dobry duch kopalniany, pilnujący skarbów ziemnych – soli, węgla, siarki Udz Krak 93, który, pokazuje górnikom pokłady złota, diamentów Lig Śląsk 107. Mieszka w kopalni, pokazuje się bądź to w postaci rażącej jasności K 21 Rad 220, światła Udz Krak 93, bądź to w postaci ludzkiej. Lampa *Skarbnika* wytwarza światło *niby słońce* Sim Gad 91, podob. Lig Śląsk 67, *czerwone* Lig Górn 187, Lig Śląsk 66, 67, 106, 134, *modre/niebieskie światło* LL 1973/2/51, Lig Śląsk 139, *złote* Lig Śląsk 139, *zielone* Sim Gad 95, Lig Śląsk 139, a nie białe jak w lampach górników. Jeśli *Skarbnik* pojawia się jako sztygar, ma czerwone oczy Zar Śląsk 114, Lig Górn 187 lub zielone Sim Wierz 248, jego lampa jest większa i jaśniejsza niż ta, jaką nosi *dozór* Lig Górn 187. Wierzą, że *Skarbnikowi* nie należy dawać do odpalenia ognia *gołą ręką* Lig Śląsk 106, lecz na kilofie lub łopacie Sim Wierz 249, na czapce lub „z lampy” Lig Śląsk 139.

DOKUMENTACJA → ŚWIATŁO

BIBLIOGRAFIA: Pełka Leonard, *Polska demonologia ludowa*, Warszawa 1987; SSiSL I/1/299–303.

→ OGIEŃ DEMONICZNY, ŚWIATŁO, ZAPALY.

S.N.B.

## ŚWIATŁA NA POKUCIE

**Eksplikacja:** Nazwy. Kategoryzacje. Kto ukazuje się w postaci świateł? Zachowania i obiekt. Czas. Miejsce.

**Dokumentacja:** →światło.

≡ Małe światła błędzące po polach i bagnach, na granicach i miedzach (zob. niżej), podobne do człowieka, który idzie z latarnią Udz Krak 97, nazywane są *światelkami* Wisła 1895/512, Udz Krak 97, *ognikami* Udz Krak 97, *błędnymi ogniami* Gór Lim 60, niekiedy *świeczkami* (*świeckami*, *świckami*) Dek Sier 141–142, Peł Dem 98, *świecorzami* (*świcorzami*) Sim ŚlOpol 140–141, Krz PBL nr 6526, *świecznikami*, *poświętnikami* Szyf MiW 129, *nocznicami* Zar Śląsk 34, *meteorami* Krz PBL nr 6525 lub *miernikami* Krz PBL nr 6527 i traktowane jako *dusze na pokucie*.

↑ Mówi się o nich, że są to światła dusz potępionych (→światła demoniczne) lub dusz pokutujących ŁSE 1965/83 – te ostatnie są albo „duchami na pokucie zostającymi”, albo też duchami, które szukają swych rzeczy „za życia pogubionych lub zarzuconych” Święt Nadr 504.

● Powszechnie wierzy się, że w postaci świateł ukazują się zarówno dusze dorosłych, jak i dzieci – grzeszników lub przeciwnie – ludzi cnotliwych Mosz Kul 2/493. Są to:

(a) zmarli bez spowiedzi *grzesznicy*, którzy pokutują Wisła 1894/727, w tym zwłaszcza ci, którzy zgrzeszyli „złą miarą”, tj. *niemiłosierni włodarze*, chciwi dziedzice, myśliwi, którzy polowali w święto K 15 Poz 198; *miernicy/geometrzy/miedzownicy*, którzy za życia świadomie źle mierzyli chłopskie grunty Udz Krak 97, Kot Urok 178, 180, K 34 Cheł 250–251, Gór Lim 61, Wisła 1893/105, Wisła 1901/503, K 21 Rad 144, Łęga Świec 130, Łęga Malb 124, Lud 1902/56, Peł Dem 101, także ci, którzy przeorywali cudze miedze Gór Lim 61 czy uprawiając swą ziemię, podkradali kawałek miedzy sąsiadom Sim Wierz 254. Jak mówiono, *za ziwota nie domierzył, to po śmierci latał*. LL 1960/1/50. *Światłem na pokucie* jest także duch *ko w a l a*, który zaprzedał duszę diabłu, oszukał go Wisła 1899/458; *e k o n o m a*, który chodzi koło kurnika i *przesypuje zboże w śpichlerzu* 109B;

(b) dusze zmarłych i poronionych *niemowląt* Etnl 1998 Nieb 321 oraz *niechrzczonych dzieci* Lud 1902/56, Kul Wiel 3/443, Wisła 1893/105, K 7 Krak 60, Mosz Kul 2/494;

(c) dusze *dziewcząt* 103, np. które utonęły Kot Urok 178;

(d) dusze ludzi pozbawionych życia, m.in. *duch zamordowanej przez męża szewcowej* Lom Baj 197.

◆ Duchy te szukają rzeczy, które im „do pierwszego użytku na świecie służyły”, tzn. pierwszych szkaplerzyków, medalików, różańców, koronek. Ogólnie są pojmowane jako duchy dobre, bo nie czynią żywym żadnej krzywdy (chyba że we własnej obronie). Wierzy się, że gdy już zagubione rzeczy odnajdą, kończy się ich ziemską pokuta Święt Nadr 508. Światła dusz pokutujących, przyświecając sobie średnim palcem, szukają pierwszych obciętych paznokci, pierwszych ostrzyżonych włosów, bez których nie mają spokoju w grobie Święt Nadr 507. Światła małych dzieci

noszą przed sobą świece K 15 Poz 50, zaczepiają ludzi i domagają się chrztu Święt Nadr 505, K 15 Poz 50. Ten, kto widzi takie światła – wedle ludowych przekonań – powinien je ochrzcić, wykonać znak krzyża w ich stronę i wypowiedzieć formułę: *Jakeś pan, niech ci będzie imie Jan, jakżeś panna, niech ci będzie imie Anna*. Etnl 1998 Nieb 322. Przeżegnane przez księdza K 7 Krak 60 lub ochrzczone przez dowolną osobę za pomocą formuły słownej Mosz Kul 2/494, światła gasną prawie natychmiast i nie są przez człowieka widziane Święt Nadr 506, podob. K 73 Krak 2/385.

Światła dusz pokutujących wołają: *Dajta chleba, dajta światła*. Gdy ktoś zmówi modlitwę, cichną 92. Wierzy się, że do *skończenia świata* bezustannie będą odmawiać pacierze K 21 Rad 144.

∞ Δ *Światła na pokucie* widoczne są wieczorami K 73 Krak 2/385, Mosz Kul 2/494, w nocy powsz., np. K 21 Rad 144 – z kulminacją o północy powsz., np. Lom Baj 197; zwłaszcza w jesieni Święt Nadr 504, w *wieczór zaduszny* (2 XI) Stel Pom 190. Można zobaczyć je na łąkach lub winnicach Mosz Kul 2/494, na polach K 21 Rad 144, Kot Urok 180, Święt Nadr 504, koło miedz i rowów granicznych Gór Lim 60, na wierzbach stojących na granicy Łęga Świec 130, nad bagnami i mokradłami Łęga Malb 124, Łęg Świec 125, na *barżynach, barżołach* Zar Śląsk 34.

DOKUMENTACJA → ŚWIATŁO

→ ŚWIATŁO, ŚWIATŁA DEMONICZNE.

Stanisława Niebrzegowska-Bartmińska

## ZAPĄŁY

*Zapały* to światła widoczne na polach, przesuujące się z dołu do góry i z góry na dół K 7 Krak 62, które wskazują miejsce, gdzie są ukryte skarby K 15 Poz 49, podob. Kul Wiel 3/443, pieniądze Wisła 1895/512, ZWAK 1889/161, zostało zakopane złoto 120B, podob. Woź Łow 45, gdzie *pali się złoto* MAAE 1912/43, podob. K 40 MazP 80, gdzie diabeł złota pilnuje, bawi się nim 120A lub je przetapia Kon WiM 279. Wedle wierzeń mają one kolor niebieski Święt Nadr 105, ŁSE 1962/83. Wierzono, że aby je zdobyć należy rzucić w to miejsce butem z prawej nogi i natychmiast odkopać Stel Pom 173, a kopać tak daleko, jak daleko rzuciło się butem LL 1960/1/50; →złoto.

Wedle ludowych przekonań Z. można zobaczyć w Palmową Niedzielę (podczas sumy), gdyż wtedy „skarby się otwierają” Wisła 1899/81, a diabeł, który w tym czasie jest w kościele, pozostawia bez opieki swoje skarby Święt Nadr 105. Na Warmii i Mazurach istniało przekonanie, że można nabrać takich pieniędzy idąc „do cerkwi na rezurekcję”, bo wtedy złoto zakopane w ziemi *przesusza się* ZWAK 1887/217. W opowieści wierzeniowej z Krakowskiego chłop widzi je w *kwietni niedzielę* w dolinie, koło skał K 7 Krak 62. W opowieści nadrabskiej baba przerzuca ogień pierścionkiem, porusza łopatą i widzi wielką kupę złota Święt Nadr 105.

→ OGIEŃ DEMONICZNY, ŚWIATŁO, ŚWIATŁA DEMONICZNE, ZŁOTO.

S.N.B.